

VĖLINĖS

Poema

VĖLINĖS. Tai – pavadinimas iškilmingų apeigų, kurias ir šiandien paprasti žmonės atlieka daugelyje Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių¹ vėlių arba iš viso mirusių protėvių atminimui. Šios apeigos savo šaknimis siekia pagonystės laikus ir vadinosi kadaise „ožio švente“², kuriai vadovavo *Koźlarz*³, *Huslar*, *Guślarz*, kartu žynys ir poetas (*gęślarz*)⁴.

Mūsų laikais, kai apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šitą paprotį, susijusį su prietaringomis apeigomis ir smerktinomis pagonystės liekanomis, žmonės švenčia Vėlines slaptai koplyčiose arba tuščiuose namuose netoli kapinių. Ten paprastai paliekama įvairiausių valgymų, gėrimų, vaisių ir iššaukiamos mirusiųjų vėlės. Įsidėmėtina, kad paprotį vaišinti mirusiuosius, atrodo, turėjo visi stabmeldžiai – senojoje Graikijoje Homero laikais, Skandinavijoje, Rytuose ir iki šiol tebeturi Naujojo pasaulio salose⁵. Mūsų Vėlinės turi tą ypatybę, kad čia pagoniškos apeigos yra sumišę su krikščioniškosios religijos vaizdiniais, juoba kad ir ši šventė beveik sutampa su tų apeigų laiku. Žmonės tiki, kad valgiais, gėrimais ir giesmėmis palengvina vėlėms skaistyklos kančias.

Toks dievobaimingas šventės tikslas, nuošali vieta, nakties metas, fantastiškos apeigos kadaise smarkiai veikė mano vaizduotę; klausiausi pasakų, sakmių ir dainų apie numirėlius, grįžtančius su prašymais arba įspėjimais, ir visuose baisiuose prasimanymuose galima buvo įžiūrėti neabejotinus moralinius tikslus ir tikrą, liaudišku būdu vaizdingai išreikštą mokslą.

Ši poema parašyta panašia forma, o apeiginės giesmės, užkeikimai ir inkantacijos⁶ daugiausia yra tikri, kai kurie net pažodžiui paimti iš liaudies poezijos.

II DALIS

BURTININKAS – PIRMAS SENIS CHORE – KAIMIEČIŲ CHORAS – KOPLYČIA, VAKARAS

There are more things in Heaven and Earth,

Than are dreamt of in your philosophy.

Shakespeare

Yra stebuklų žemėj ir danguj,

Kurių net nesapnavo jūsų protas.⁷

Šekspyras

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Uždarykite duris

Ir prie karsto pasilenkit.

Imkite ir bet kuris

Langus marškomis uždenkit,

Kad nešviestų mums nakčia

Aiški mėnesio delčia.

Tiktai greitai, tiktai veikiai!

SENIS Jau padarėme, kas reikia.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūščią?
BURTININKAS Skaistyklos vėlelės!

Ar toli jūs, ar šalia,
Ar dervos gal katile,
Ar šaltam dugne upelės,
Ar gal medžio šakoje
Ne viena iš jūsų rauda,
Kai ugnis apninka ją,
Kai ne medžiui – vėlei skauda⁸, –
Visos lėkite būriu,
Susirinkit į koplyčią!
Visko šiandien jums turiu,
Vėlines atšvėsime šičia!
Išmalda jums paruošta –
Valgiai ir malda karšta.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūščią?

BURTININKAS Duokit pakulų greičiau,
Uždegu jų vieną saują.
Pūskit kibirkštis aukščiau,
Kur tamsybė viešpatauja.
Šitaip, šitaip, dar ir dar –
Tegu sudega dabar.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūščią?

BURTININKAS Lengvos dvasios, jus kviečiu,
Jūs, kurios čionai tarp mūsų
Nuo darbų ir nuo kančių,
Ir nuo ašarų uždusot, –
Sudegėte jūs čionai
Tarsi pakulos nūnai.
Tas, kurios ilgai klajojo
Nepatekdamos į rojų,
Mes lengvąja ugnimi
Šaukiame užkeikdami.

CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?

BURTININKAS Ak, pažvelkite tiktai,
Kas ten tokią šviesą skleidžia?
Tai, lekiodami aukštai,
Du maži vaikeliai žaidžia.
Kaip lapelis su lapeliu
Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
Kaip balandis su balandėliu,
Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.

BURTININKAS ir SENIS Kaip lapelis su lapeliu
Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
Kaip balandis su balandėliu,
Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.

ANGELĖLIS (*vienai kaimietei*)

Mes atskridom iš dausų,
Šičia aš, mamyte, Juzis!
Aš tikrai tas pats esu,
Čia sesutė mano Ruzė.
Rojuj mums geriau su ja⁹
Kaip mamytės glėbyje.
Žiū, kaip šviečia mums veideliai,
Spindim apdaru skaisčiu,
Ir plevena už pečių
Kaip drugelių du sparneliai.
Rojuj mums visko gana,
Kasdien vis kitokie žaidimai:
Kur einame – ten kas diena
Gėlelės žydėti ima.

Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis mums širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!
CHORAS Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis jiems širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!
BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
Gal karštų maldų prašai?
Gal padės tau skanumynai,
Duona, vaisiai, saldumynai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
ANGELĖLIS Ne, nereikia mums maldų,
Nieko, nieko mums nestinga.
Žemėj buvo per saldu,
Ir todėl mes nelaimingi.
Žemėj gyvenau, tačiau
Jos kartybių nemačiau.
Vis malonės, vis glamonės,
Viskas tik skanu – gardu,
Skraidėm pievoj tarp žiedų
Tartum paukščiai, o ne žmonės.
Skindavau aš jai gėles,
Ji – rėdydavo lėles.
Ir atskridom šiandien mudu
Ne į patiektas vaišes,
Ne į užpirktas mišias –
Duokit du garstyčios grūdų:
Mums tie du maži grūdai
Bus didžiausi atlaidai.

Nes atminti – taip Viešpats paskyrė,
Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldžių dangaus neragaus.

CHORAS Nes atminti – taip Viešpats paskyrė,
Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldžių dangaus neragaus.

BURTININKAS Angelėli, vėlele!

Imkite štai pagaliau
Sau garstyčių po grūdėlį
Ir keliaukite toliau.
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmė – pradink!

CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmė – pradink!

(Šmėkla pranyksta)

BURTININKAS Jau vidurnaktis atslinko,
Tai užsklęskite sklęščius.
Imkite skalų smalingų
Ir degtinės ąsočius.
Kai apvaizda duos mums žinią,
Teužsidega degtinė.
Tik greičiau jūs iš tiesų.

SENIS Jau.

BURTININKAS Aš pradedu būrimą.

SENIS Spraga, verda, gesti ima.

Jau tamsu.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūšią?

BURTININKAS Jūs – išvargę, iškankintos,

Jums dar rytas neprašvito.
Nuodėmėm jūs prirakintos
Ašarų pakalnėj šitoj.
Nors ir truko žemės pančiai
Po mirties dalgiu kiekvienai,
Betgi kenčia kūno kančią
Sielos jūsų po šiais dienais.¹⁰
Juodą pragaro bedugnę
Ir kančių baisių ugnį
Apgesinti gali žmonės,

Vardan Viešpaties malonės
Ugnį šią uždegdami,
Jus užkeikiam ugnimi,
Kenčiančių koplyčioj laukiam.
Mes jus šaukiam, mes jus šaukiam!

CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?

BALSAS (*už lango*)
Varnos, pelėdos atskrieję,
Leiskit koplyčion manė!
Leiskit, ereliai plėšrieji,
Žengti bent žingsnį žeme.

BURTININKAS Pažiūrėkit! Štai dvasia
Užu lango šmėseliuoja!
Tamsoje jinai boluoja
Tartum kaulai kapuose.
Dūmais ir žaibais dvėsuoja,
Plėšrūs paukščiai puola ją,
Lyg žarijos žaižaruoja
Akys šmėklos kaktoje.
Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,
Spragsi nuo ugnies karštos,
Taip spragsėdamos pakyla
Kibirkštys nuo jos kaktos.

BURTININKAS ir SENIS Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,
Spragsi nuo ugnies karštos,
Taip spragsėdamos pakyla
Kibirkštys nuo jos kaktos.

ŠMĖKLA (*už lango*)
Nepažįstat, kas esu?
Aš apylinkę valdžiau šią,
Gerbiamas buvau visų,
Dvarą saugojau didžiausią,
Jūsų ponas aš! Baisu –
Metų trejetas praslino,
Kai žemelėje guliu,
Bet bastausi aš aplinkui
Ir nurimti negaliu.
Baudžia Viešpaties rūstybė,
Gena pragaro piktybė.
Kančios didelės ištis.
Juodame nakties pasauly
Aš einu ieškot nakties.
Taip bastausi be vilties,
Bėgdamas tolyn nuo saulės.
Alkanas visad jauties, –
Pamaitinkite klajūną!
Paukščiai lesa mano kūną!¹¹
Kas apgins ranka gera?
Kančiai galo vis nėra!

CHORAS Paukščiai lesa tavo kūną!

Kas apgins ranka gera?

Kančiai galo vis nėra!

BURTININKAS Ko gi reikia tavo vėlei,

Kad nurimtų valandėlei?

Gal dangaus džiaugsmų prašai?

Gal sumažins kančią baisią

Duonos kąsnis, uogos, vaisiai,

Pieno bent keli lašai?

Ko gi reikia tavo vėlei,

Kad nurimtų valandėlei?

ŠMĖKLA Ne, dangaus nereikia vėlei –

Neverta dangaus jinai.

Ne, nereikia rojaus vartų!

Pragare jai šimtą kartų

Bus lengviau negu čionai.

Šimtąkart geriau, žinia,

Juodo pragaro dugne,

Nei su dvasiomis lakstyti¹²

Po pasaulio šio žemes,

Savo praeitį matyti

Ir piktų darbų žymes.

Saulė leidžiasi už bokštų,

Už beržynų, už plačių,

Aš vandens lašelio trokštu,

Alkį amžiną kenčiu.

Plėšrūs paukščiai! Ko jūs nuolat

Mano vargšę vėlę puolat?

Ak, sunki lemtis, deja,

Tol bastytis tamsoje,

Kolei jūsų geros širdys

Pamaitins mane, pagirdys.

Ak, kaip aš ištroškęs gert,

Bent gurkšnelio sau maldauju!

Kad galėtumėt pabert

Man kviečių bent menką saują!

CHORAS Ak, kaip jis ištroškęs gert,

Bent gurkšnelio sau maldauja!

Kad galėtumėm pabert

Jam kviečių bent menką saują!

NAKTIES PAUKŠČIŲCHORAS

Veltui maisto sau maldauji,

Veltui, pone, elgetauji:

Mes, pelėdos ir varnai,

Tau ištikimai tarnavom,

Mus badu numarinai,

Mes sulesim maistą tavo.

Mes, pavirtę vanagais,

Išmaldą atimsim šitą,

Mes išplėšime nagais
Ją prarytą, sukramtytą.
Ei pelėdos ir kovai,
Mes neliksime skolingi!
Piktas, pone, mums buvai,
Tai ir mes negailestingi!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą.

VARNAS Tai nenori mirt badu!

Užmiršai jau tu, atrodo,
Kaip kadais iš tavo sodo
Obuolius nuskyčiau du?
Mat burnoj jau dienos kelios
Neturėjau nė kąsnelio.
Bet – nelaimė su manim:
Sodininkas tartum žvėrį,
Užpjudydamas šunim,
Prie tvoros mane nutvėrė –
Peršokti nesuskatau –
Ir nuteist atvarė tau.
O už ką? Už vaisių porą!
Tai Aukščiausio dovana.
Žemėj jų visiems gana
Taip kaip vandens, kaip oro.
Bet prie stulpo įsakei
Išrengtą mane pririšti
Ir be gailesčio plakei, –
Moki, pone, kailį dyžti.
Po plakimo to antai
Kaulai nuo odos atšokę –
Taip kaip varpose grūdai!
Ne, gailėtis tu nemoki!

PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,

Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsime tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!

PELĖDA Tai nenori mirt badu!

O ar pameni, kaip kartą
Per kūčias žiemos metu
Su vaiku prie tavo vartų
Ašarom graudžiom verkiau.
Pone, pagailėk! – šaukiau. –
Motina trobelėj serga,
Vyras mirė nelauktai,
Dukrą paėmei už mergą,

Vaikas mažas – pats matai.
Duok mums duonos kąsnį bent,
Nes nėra iš ko gyvent!

Visko pertekęs, turtingas,
Tu duris mums uždarei,
Puotavai toliau laimingas,
Sargui pašnibždom tarei:
„Ko jie staugia čia atėję?
Po velnių tu ją išvyk!“
O haidukai¹³ prakeiktieji
Ir telaukė to kaip tik.
Už plaukų mane išvilkę,
Pametė sniege kaip vilkę!
Su mažu vaiku, viena,
Sušalau aš alkana.

Ne, gailėtis tu nemoki!

PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,

Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsime tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!

ŠMĖKLA Nėr paguodos, vienos bėdos!

Ką bedėtumei delnan,
Ryja varnos ir pelėdos.
Vėlinės ne man, ne man!

Nežinosiu džiaugsmų valandos.
Tu teisingai baudi, Visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.

CHORAS Nežinosi džiaugsmų valandos.

Tu teisingai baudi, Visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.

BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik,

Pasitrauk nuo mūsų, eik!
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,

Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!

Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla pradingsta)

BURTININKAS Duokite dabar greičiau

Šventintų žolių vainiką!

Uždegiau – ir nebeliko –

Kilkit, dūmai, kuo aukščiau!

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS O dabar ateikit, vėlės,

Kur gyvenote drauge

Su žmonėm tamsoj, varge

Ant žemelės motinėlės.

Bet, gyvendamos dorai,

Buvote ne mūsų būdo,

Kaip žolių tų stagarai –

Nei tau žiedo, nei tau grūdo.

Nepalies jų gyvulys

Ir žmogus nesuvalys,

Tik paliks vainikų pynės

Džiūt ant sienos. Taip tatai

Nepasiekiamai aukštai

Vysta mergiškos krūtinės.

Kam keliai dar tolimi

Ligi rojaus malonumų,

Tą ugnim ir baltu dūmu

Šaukiame užkeikdami.

CHORAS Pasakykite atėję,

Gal ištroškę, išbadėję?

BURTININKAS Matote už lango vėlę?

Kas tu – angelas esi?

Ar gal Dievo Motinėlė?

Ne vaivorykštė šviesi,

Nusitiesusi padange, –

Tai jinau koplyčion žengia.

Vėjas žaidžia plaukuose,

Ligi žemei rūbas baltas,

Šypsosi, bet akyse

Žiba ašaros nekaltos.

BURTININKAS ir SENIS Vėjas žaidžia plaukuose,

Ligi žemei rūbas baltas,

Šypsosi, bet akyse

Žiba ašaros nekaltos.

BURTININKAS ir MERGINA

BURTININKAS Ant galvos jai vainikėlis

Žydi iš laukų gėlių.

Vejasi ji avinėlių,

Žaisdama su drugeliu.
Šaukia ji: bas bas, mažyti,
Bet negali pasivyti
Avinėlio mergina.
Ir drugelį – lengvą, švelnų,
Rodos, jau uždengia delnu –
Tas ištrūksta, ir gana.

MERGINA Ant galvos man vainikėlis
Žydi iš laukų gėlių.
Ir vejuosi avinėlį,
Žaisdama su drugeliu.
Šaukdama: bas bas, mažyti,
Nevalioju pasivyti
Avinėlio aš jauna.
Ir drugelį – lengvą, švelnų,
Rodos, uždengiu jau delnu –
Tas ištrūksta, ir gana.

MERGINA Čia kadais graži piemenė,
Vainikėlį pindama,
Avinėlių bandą ganė
Ir dainavo sau linksma.
Lia lia lia lia.

Olius už balandžių porą
Pabučiuotų ją karštai,
Bet iš tokio Oliaus noro
Ji pasijuokė tiktai.
Lia lia lia lia.

Juzis davė jai kasnyką,
Priedo širdį siūlė jai,

Bet Zoselė tik supyko
Ir dainavo išdidžiai.
Lia lia lia lia.¹⁴

Aš Zosė esu, gyvenau šitam kaime.
Bet žydėjau neilgai –
Gražuolė buvau, nenorėjau tekėti,
Ir štai jauna aš miriau netikėtai,
Nepatyrus, kas vargai,
Nesupratus, kas ta laimė.
Nors pasauly gyvenau,
Jo, deja, nepažinau.
Ne po žemę skraidė mintys,
Lengvą vėją bandė gintis,
Žaisdavau aš tarp gėlių
Ne su jaunu berneliu –
Su mažu avinėliu.
Aš dainų klausytis mėgau

Ir, išginusi avis,
Piemenų draugėn vis bėgau,
Girdavo mane jie vis.
Nemylėjau jų nė vieno.
Nežinau net, ko geidžiu, –
Degina ugnis kas dieną,
Nors kiek noriu, tiek žaidžiu,
Nors skraidau visur su vėju,
Neturiu akimirkų liūdnu
Ir darau ką panorėjus,
Vainikus vaivorykščių pinu.
Ir drugelį, ir balandį
Iš rasų sukurti bandė
Mano rankos, bet viena
Aš vis tiek esu liūdna.
Šlamesio klausaus kiekvieno,
Bet esu viena kas dieną!
Man ir liūdna, ir baisu,
Kad mane tarytum pūką
Vėjas neša, mėto, suka.
Nežinau, iš kur esu.
Vos kur nors aš priartėju –
Vėl skrendu atgal su vėju,
Taip ant viesulo bangos
Aš blaškaus be atvangos:
Nei į dangų man pakilti,
Nei paliest šios žemės smiltį.
CHORAS Taip ant viesulo bangos
Blaškosi be atvangos:
Nei į dangų jai pakilti,
Nei paliest šios žemės smiltį.
BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
Gal karštų maldų prašai?
Gal padės tau skanumynai,
Duona, vaisiai, saldumynai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
MERGINA Visko, visko man gana!
Paprašyčiau tik vaikiną –
Te mane jis apkabina
Ir ant žemės pasodina,
Kad pažaisčiau aš jauna.

Atsiminkit todėl ir klausykit,
Nes tokia jau Aukščiausio valia:
Kas nepalietė žemės nė sykį,
Tam į dangų įeit nevalia.
CHORAS Atsiminkim todėl ir klausykim,

Nes tokia jau Aukščiausio valia:

Kas nepalietė žemės nė sykį,

Tam į dangų įeit nevalia.

BURTININKAS (*keliems kaimiečiams*)

Veltui veжатės šešėlį,

Veltui rauda mergina –

Vėjas ją aukštai iškėlė.

Mergužei, neverk! Gana.

Akys mano, protas mano

Tavo ateitį numano:

Tau reikės dvejus metus

Vienai žaisti ir skraidyti,

Kolei dangiškus vartus

Tau bus leista pamatyti.

Jau kelionė neilga.

Su Dievu! Keliauk sveika.

O kuris, atėjęs žemėn,

Mūsų valiai priešgyniaus, –

Vardan Tėvo ir Sūnaus,

Ir Šventosios Dvasios, amen.

Kryžiaus ženklą atsimink!

Maisto neėmei – pradink!

CHORAS O kuris, atėjęs žemėn,

Mūsų valiai priešgyniaus, –

Vardan Tėvo ir Sūnaus,

Ir Šventosios Dvasios, amen.

Kryžiaus ženklą atsimink!

Maisto neėmei – pradink!

(Mergina pranyksta)

BURTININKAS O dabar ateikit šičia,

Visos vėlės, jau būriu!

Išbarstysiu po koplyčią

Visa, ką tik tai turiu:

Štai jums lėšiai ir aguonos,

Trupinėliai juodos duonos.

CHORAS Jūs ištroškę, išbadėję, –

Viską imkite atėję.

BURTININKAS Jau uždegt žvakes gali

Ir atvert duris į lauką.

Baigėm šitą baisią auką,

Gieda jau gaidžiai toli...

Prisiminsime senovę,

Stok...

CHORAS Kas ten?

BURTININKAS Vėl šmėkla stovi!

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS (*vienai kaimietei*)

Tu, su juoda skarele,

Atsistok, dėl Dievo baimės!
Sėst ant karsto nevalia –
Neišvengsime nelaimės.
Krinta grindys vis giliau.
Štai vaiduoklis atsikėlęs
Atsistojo pagaliau
Netoliese piemenėlės.
Baltas veidas – net baugu –
Tarsi apneštas sniegu.
Tyli, nieko neatsako,
Tik įsmigę klaikios akys
Piemenaiti į akis –
Kas tą žvilgsnį atlaikys?
Žvelkit į jo širdį, broliai!
Lyg raudoni kaspina¹⁵
Ar koraliniai karoliai
Puoštų ją. Kraujuos jinai!
Kas čia dedasi nūnai?
Štai į širdį sau parodė.
Kad ištartų jis bent žodį!
CHORAS Kas čia dedasi nūnai?
Štai į širdį sau parodė.
Kad ištartų jis bent žodį!
BURTININKAS Ko tau reik, jauna dvasia,
Kad patektumei į rojų?
Gal padės malda artojų?
Duonos turim krepšiuose,
Pieno kaušas tau prie kojų.
Ko gi reikia, aš kartoju,
Kad patektumei į rojų?
(Šmėkla tyli)
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Ko sustojai čia prie tako?
Tyli, nieko neatsako!
CHORAS Tyli, nieko neatsako!
BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik, –
Su Dievu, toliau sau eik.
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmėi – pradink!
(Šmėkla stovi)
CHORAS Kas, atėjęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.

Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!
BURTININKAS Pasitrauki mums nuo tako!
Tyli. Nieko neatsako!¹⁶

CHORAS Tyli. Nieko neatsako!
BURTININKAS Pasitrauk, pikta dvasia,
Mūsų apeigas paliki!
Lįsk pro plyšį grindyse,
Kur buvai, ten ir pranyki¹⁷,
Nes prakeiksiu amžinai.

(Po pauzės)

Eik miškan¹⁸ sau ir tenai
Žūk, pražūki, kur žinai!

(Šmėkla stovi)

Pasitrauki mums nuo tako!
Tyli. Nieko neatsako!
CHORAS Tyli. Nieko neatsako!
BURTININKAS Jeigu žodžiai nenuvijo, –
Kas ten stovit prie dubens, –
Duokit šventinto vandens...
Jis gi ir vandens nebijo!
Tebestovi – net kraupu –
Atsibastęs iš kažkur čia,
Šaltas, nebylus ir kurčias,
Kaip akmuo vidur kapų.
CHORAS Tebestovi – net kraupu –
Atsibastęs iš kažkur čia,
Šaltas, nebylus ir kurčias,
Kaip akmuo vidur kapų.

Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Atsakyki, piemenėle,
Gal jo vardą tu žinai?
Gal tu jo gedi nūnai?
Gal pažįsti šitą vėlę?
Tavo giminė visa
Dar gyva – ar ne tiesa?
Pasakyk, ar gyvas vyras?
Ko tyli, lyg būtum mirus?
Ko juokiesi? Ko šypsai?
Ką tau primena jisai?

CHORAS Ko juokiesi? Ko šypsai?
Ką tau primena jisai?

BURTININKAS Duokit stulą¹⁹ ir grabnyčią –
Gal nuvys vaiduoklį tą
Kryžius ir šviesa šventa...
Nesitraukia jis lyg tyčia.
Veskite tad po ranka

Piemenaitę iš koplyčios.
Ko atgal žiūri keistai?
Ką gi tu jame matai?
CHORAS Ko atgal žiūri keistai?
Ką gi tu jame matai?
BURTININKAS Šmėkla pajuda antai,
Iš paskos jai seka rūščiai...
Kas gi bus čia, kas gi bus čia?
CHORAS Iš paskos jai seka rūščiai...
Kas gi bus čia, kas gi bus čia?

IV DALIS

*KUNIGO KAMBARYS – STALAS PADENGTA, TIK PO VAKARIENEI – KUNIGAS – ATSISKYRĖLIS –
VAIKAI – DVI ŽVAKĖS ANT STALO – LEMPELĖ PRIE ŠVENČIAUSIOS PANELĖS MARIJOS PAVEIKSLO –
ANT SIENOS LAIKRODIS, MUŠANTIS VALANDAS*

Ich hob alle mürbe Leichenschleier auf, die in Särgen lagen – ich entfernte den erhabenen Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort zu sagen: „Ach, so war es ja nicht! – Tausend Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Gräfte und [du] stehst allein hier und überrechnest sie!“ Dürftiger!

Dürftiger! Schlage nicht das ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!.. Bist du noch nicht traurig genug?

Jean Paul²⁰

KUNIGAS Vaikai, kelkitės nuo stalo!

Net už duoną – ir už ją
Padėkot žmogus privalo
Dievui tėvui danguje.
Šiandien mūs bažnyčia švenčia
Melsdamasi už vėles²¹,
Tas, kurios skaistykloj kenčia.
Tai ir mes maldas kelias
Už vėles aukokim dangui.

(Atverčia knygą)

Skaitom čia!

VAIKAI *(skaito)*

„Anuo metu...“²²

KUNIGAS Kas ten beldžiasi po langu?

(Jeina keistai apsirengęs Atsiskyrėlis)

VAIKAI Jėzau!

KUNIGAS Klaupk, žmogau, ir tu!

(Sumišęs)

Kas esi, toksai vėlyvas?

VAIKAI Tai lavonas! Tai negyvas!

Vardan Dievo!.. Dink, pranyk!

KUNIGAS Kas tu, broli? Atsakyk.

ATSISKYRĖLIS *(lėtai ir liūdnai)*

Lavonas aš esu!.. Teisingai pasakyta.

VAIKAI Lavonas... Ak! Pranyki, mums baisu!

ATSISKYRĖLIS Aš miręs... Ne! Miriau tik žemei

šitai!

Suprantat? Atsiskyrėlis esu.

KUNIGAS Tad ko gi taip vėlai bastaisi?

Kuo tu vardu? Kur naktį eisi?

Kai pažiūriu į tamstą iš arti,

Tai akys, rodos, prisiminti ima.

Sakyk, brolau, iš kur esi kilimo?

ATSISKYRĖLIS O taip! Buvau... čionai aš! Praeity!

Taip, prieš trejus metus... prieš savo mirtį!

Bet kam tau vardas ir kilmė? Antai,

Kada varpai prabyla nelauktai,

Teiraujas žmonės: kas galėjo mirti?

(Pamėgdžiodamas varpininką)

„O kam tau vardas? Pasimelsk tiktai.“

Tu nori mano praeitį ištirti?

Ir kam tau reikia? Pasimelsk tiktai.

O vardą...

(Žiūri į laikrodį)

Dar anksti... Einu, kur neša kojos.

Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.

Einu atgal į šalį tą²³ nūnai.

Parodyki man kelią, jei žinai!

KUNIGAS *(maloniai, šypsodamasis)*

Mirties keliu nė vieno nenorėčiau vesti.

(Draugiškai)

Mes taisome tik tuos, kurie paklydę esti.

ATSISKYRĖLIS *(su širdgėla)*

Kiti paklysta savo nuosavam name.

Ar karas, ar taika pasaulyje šiame,

Ar pavergta tauta, ar mylimas kur miršta –

Tu sėdi su vaikais²⁴, nepakeli nė piršto.

O aš blaškaus tamsoj, man prieglobsčio nėra!

Ar tu girdi, kokia audra –

Koksai lietus už lango pila!

(Apsidairo)

Aš laiminu mažų, jaukių namelių tylą!

(Dainuoja)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,

Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.²⁵

Jo tyliame name!

(Dainuoja)

Nusileisk bent kartą tyčia

Tu iš rūmų į trobelę, –

Rasi čia kvapnių gėlelių,

Jautrią širdį rasi šičia.

Čia paukšteliai maistą renka,

Iš kalnų upeliai užia, –
Tiems, kur mylisi, užtenka
Atsiskyrėlio bakūžės.²⁶

KUNIGAS Jei taip patinka mano namas, židiny,
Tai sėsk ir šildykis; jau užkurta ugnis,
Įmesiu malkų dar – eik, pailsėk kaip dera.
ATSISKYRĖLIS Dėkoju, kunige, už patarimą gerą!

(Dainuoja rodydamas į krūtinę)

Kas čia dega, ar žinai,
Ir per šaltį, ir per lietų –
Amžinai!
Joks vanduo jos neužlietų,
Ji liepsnoja amžinai,
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!
Čia akmuo sutirps iš karto,
Ir karščiau čia šimtą kartų

(rodydamas į židinį)

Nei tenai!
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!

KUNIGAS *(į šalį)*
Be reikalo kalbu – nemato ir negirdi.

(Atsiskyrėliui)

Vienok, keleivi, permirkai kiaurai,
Tikriausiai peršalai, tai susišilk gerai.
Neklausiu, kas esi – matau, pavargę kojos.

ATSISKYRĖLIS Kas aš?.. Dar per anksti... Sakyti negaliu.²⁷

Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.
Skubu į ten atgal, ir tuo pačiu keliu.
Tik perspėti tavęs užbėgau į pirkelę.

KUNIGAS *(į šalį)*
Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku.²⁸

ATSISKYRĖLIS Parodyk... Juk gerai žinai į mirtį kelią?

KUNIGAS Na ką gi, tebūnie! Padėti sutinku.

Dar tau ligi mirties, o gerbiamas bičiuli,
Labai toli, – visi nueisim ten laiku...

ATSISKYRĖLIS *(sumišęs ir nuliūdęs, pats sau)*

Kaip greit aš nuėjau šį nuotolį didžiulį!

KUNIGAS Dėl to ir pavargai, ir susirgai turbūt,

Atnešiu valgio tau, pabūki prie vaikų čia.

ATSISKYRĖLIS *(pamišėliška)*

Ar eisime po to?

KUNIGAS *(šypsodamasis)*

Reikės dviejų terbų

Duonelei įsidėt.

ATSISKYRĖLIS *(išsiblaškęs, nerūpestingai)*

Gera!

KUNIGAS O jūs, vaikučiai,
Pakol sugrįšiu nešinas maistu,
Su gerbiamu svečiu pažaiskite kartu.

(Išeina)

VAIKAS *(apžiūrinėdamas)*

Turbūt nuo tamstos žmonės kaip nuo baubo bėga
Kodėl tu taip keistai dabintis sumanei?
Iš gabalų kelių sudurstyta sėmėga,
Puiki liemenė ir suplyšę marškiniai!
O ant galvos žolių ir lapų daug prikibo.

(Pastebi peilį. Atsiskyrėlis jį slepia)

Kas tenai taip dailiai žiba?
Kas ten blizga? Nuostabu!
Cha cha cha cha!
Pavadinkim jį baubu!
Cha cha cha cha!

ATSISKYRĖLIS *(atgydamas ir vėl prisimindamas)*

Vaikučiai, iš manęs nesišaipykite, ne!
Aš pažinojau vieną moterį kadaise –
Su lapais ant galvos, suplyšusia suknia,
Pavargusią kaip aš ir nelaimingą baisiai!
O kai keliu ji slinko su lazda,
Tai žmonės iš paskos vis ėjo,
Ją badė pirštais, apkalbėjo
Ir pašaipom toli lydėjo:
Tik vienąkart nusijuokiau tada!
Ir ką žmogus žinai – galbūt už tai taip skaudžiai
Mane dangus dabar teisingai baudžia!
Buvau tada aš laimės glėbyje,
O šiandien štai – aš panašus į ją!

(Dainuoja)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,
Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.

(Kunigas grįžta su vynu ir lėkšte)

ATSISKYRĖLIS *(apsimesdamas linksmas)*

Ar tau patinka, kunige, liūdna daina?

KUNIGAS Prisiklausiau aš jų gyvenime gana!

Po liūdesio reik džiaugsmą prisiminti.

ATSISKYRĖLIS *(dainuoja)*

Atsiskirt sunku su ja,
Susitikt nelengva ją!
Dainelė paprasta, bet slepia gilią mintį!

KUNIGAS Na, apie tai vėliau, dabar kviečiu užkąst.

ATSISKYRĖLIS Tu knygoj geresnių randi dainų kur kas!

(Šypsodamasis ima knygą iš spintos)

Ar tu gali suprast ir Eloizos jausmą?²⁹
Pažįsti Verterį, jo ašaras ir skausmą?³⁰

(Dainuoja)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!
Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.
Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,
Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.³¹

(Išsitraukia peilį)

KUNIGAS *(sulaikydamas)*

Žmogau, ką tu darai?.. Ar bepročiu virtai?
Mesk peilį, tau sakau! Greičiau, dėl Dievo baimės!
Krikščionis juk esi?³² Bedieviška tatau!
Ar Evangeliją žinai?
ATSISKYRĖLIS O tu – žinai nelaimę?

(Slepia peilį)

Reik viską padaryt laiku, o ne vogčia.

(Žiūri į laikrodį)

Dar tik devynios, ir trys žvakės dega čia!³³

(Dainuoja)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!
Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.
Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,
Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.

Ir kodėl tu vaidenies kas dieną,
Ir kodėl tavęs neužmirštu?
Iš visų išsirinkau tik vieną,
Bet kitam atitekai ir tu.
Tu Gėtę jo kalba gimtąja paskaitai, –
O jei dar balsas jos arba fortepijonas!
Bet kur! Tau nevalia galvoti apie tai,
Tau rupi tik dangus ir tiek, kiek liepia stonas.

(Varto knygą)

Vienok ir tu knygas šias kartais pasklaidai?..
Kokie čia slepiasi tarp lapų tų nuodai!

(Suspaudžia knygą)

Jaunystės mano kančios ir svajonės!
Tai jūs užlaužėte į viršų man sparnus,
Kad jau nebegaliu sugrįžt žemyn pas žmones:
Aukštų padangių aš – ne žemumų – sūnus!

Sapnus ir svajones, ir mirazus aš mėgau,
Bodėjaus tvariniais kasdieniškos gamtos,
Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau³⁴,
Ieškojau meilės, ak! nežemiškos, šventos,
Kokios dar nieks lig šiol pasauly nepažino –
Ji atplaukė tiktai vaizduotės bangoje,
Aistros alsavimas padidino man ją,
O geiduliai savom gėlėm ją padabino.

Bet kai to idealo niekur neradau,
 Iš dabarties į aukso amžių³⁵ nuskridau.
 Klajojau danguje, sukurtame poeto,
 Vijaus be paliovos, čia greitai, čia iš lėto.
 Ir, veltui tiek šalių aplakstęs tolimų,
 Pavargęs malonumų upėj grimzt imu.
 Grimztu ir vis dairaus, tarytum ko ieškočiau!
 Ir pagaliau ją pamačiau!
 Aš priėjau prie jos arčiau,
 Taip, suradau aš ją... kad amžinai nustočiau!
 KUNIGAS Aš užjaučiu tave nelaimėje, brolau!
 Gal dar yra vilties? Padėti privalau...
 Ar jau seniai sergi, keleivi nelaimingas?
 ATSISKYRĖLIS Sergu?
 KUNIGAS Ar jau seniai tu raudi jai pradingus?
 ATSISKYRĖLIS Ar jau seniai? Deja, sakyti negaliu, –
 Kas kitas pasakys. Turiu aš gerą draugą,
 Praėjome kartu su juo tiek daug kelių!
 (*Apsidairo*)
 Ak, kaip jauku čionai! Nuo vėjų sienos saugo.
 O ten, lauke, – audra, lietus, perkūnija!
 Sušalęs tarsi šuo prie slenksčio draugas guli!
 Kadangi mes abu pavargom kelyje,
 Tai, kunige, pakviesk į vidų ir bičiulį.
 KUNIGAS Aš durų niekados žmonėms neuždariau.
 ATSISKYRĖLIS Palauk, palauk, brolau, atvesiu pats geriau.
 (*Išeina*)
 VAIKAI Cha cha cha cha! Matyt, jis nenutuokia!
 Vis laksto ir nenukalba gerai.
 Kokie keisti jo apdarai!
 KUNIGAS Verks tas, vaikai, kuris jo ašaras išjuokia!
 Pavargęs tai žmogus, ligonis jis, vaikai!
 VAIKAI Ligonis? O atrodo taip sveikai!
 KUNIGAS Jo išorė sveika, tačiau širdis žaizdota.
 ATSISKYRĖLIS (*tempdamas eglės šaką*)
 Eik šen, brolau, eik šen!..
 KUNIGAS (*Vaikams*) Sumaišė Viešpats protą.
 ATSISKYRĖLIS (*eglės šakai*)
 Eik šen, brolau, bijai tu kunigo, ar ką?
 VAIKAI Ak, tik žiūrėk, ką jis įneš į vidų bando!
 Taryt plėšikas koks – su didžiule šaka.
 ATSISKYRĖLIS (*Kunigui, rodydamas šaką*)
 Bičiulį toks kaip aš tikrai miške suranda!
 Gal tau keista jo išvaizda?
 KUNIGAS Kieno?
 ATSISKYRĖLIS Bičiulio mano.
 KUNIGAS Pagalio ano?
 ATSISKYRĖLIS Tokie draugai kaip jis tikrai miške išlikę.
 Pasveikink!

(Pakelia šaką)

VAIKAI Ką darai? Ei, ką darai, plėšike!

Tėvelio neužmušk, šalin eik, mums baisu!..

ATSISKYRĖLIS Jūs tiesą sakote, plėšikas aš esu!

Bet toks, kursai save užmušt patamsy tyko!

KUNIGAS Kam eglė ta, brolau? Ji tau labai patiko?

ATSISKYRĖLIS Sakai, kad eglė čia? Ak, mokyta galva!

Pasižiūrėk geriau, čia kiparisas, va!

Jis primena man ją, jis žino mano ligą.

(Ima knygas)

Paimk ir paskaityk senųjų amžių knygą.

Du augalus šventus turėjo graikai. Štai –

Jei mylimas koks nors mylėjo pats karštai,

Tai mirtom galvą sau dabino³⁶ paprastai.

(Po pauzės)

O ši, jos rankom nulaužta, šaka³⁷

Vis primena man paskutinį „lik sveika!“

Pasiėmiau aš ją, tą šaką, į draugus –

Bejausmė, dar geriau nei su jausmais žmogus.

Ji ašaras manas ir liūdesį suprato.

Ji – vienas draugas man iš didelio jų rato

Ir paslaptis visas širdy manoj mato.

Jei nori sužinot, kiek iškenčiau skriaudų,

Tai draugo pasiklausk – paliksiu vienu du.

(Šakai)

Papasakok tu jam, kaip aš seniai jos raudu.

Tai buvo taip seniai, o man ir šiandien skauda!

Šakelę šią, menu, man ištiesė jinai,

O buvo ji maža – mažesnė kaip nūnai;

Pasodinau tada smėly šakelę šitą

Ir laisčiau ašarom³⁸ kas vakarą, kas rytą.

Žiūrėk, kokia šaka išaugo išlaki,

Kokia aukšta, kokia puiki!

Kai skausmas pagaliau man leis ramiai užmigti,

Ji kaip šešėlis koks stovės gale galvos,

Uždengus nuo manęs ir dangų, ir jo pyktį³⁹.

(Švelniai šypsodamasis)

Ak, buvo jos plaukai taip pat tokios spalvos,

Kaip ši liekna šakelė!

Jei nori – pažiūrėk!

(Ieško ant krūtinės)

Atrišiu tą mazgelį.

(Su dar didesnėmis pastangom)

Tai mylimos plaukai⁴⁰... nedaug čia jų, deja...

Bet vos mazgelį tą pridėjau prie krūtinės,

Tarytum ašutai⁴¹, jis, visą apipynęs,

Pragraužė kūną man... ir skęsta manyje!..

Ir skęsta, skęsta... Štai jau širdį mano smaugia!
Už nuodėmes sunkias kenčiu aš, mano drauge!
KUNIGAS Nusiramink, sakau, beliko tik viltis,
Kad tuos baisius skausmus mirtis nutildys,
Už nuodėmes visas, kurias esi papildęs,
Tau Viešpats aname pasauly atskaitys!
ATSISKYRĖLIS Už nuodėmes? Kokias? O, leiskite paklausti,
Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti?⁴²
Ar kito Dievo ji, ta meilė, sutverta?
Dvi sielas grandine tvirta
Visiems laikams Aukščiausias surakino!
Dar daug anksčiau, nei šviesą jos pažino,
Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti,
Jau jungė mus ryšiai⁴³ tie nekalti!
Dabar, kai iš žmonių tiek pikto susilaukiau,
Įsitempiau, tačiau grandinės nenutraukiau!
Nelemtos kliūtys, skiriančios jausmus.
Nors mudu niekados arčiau nesusitiksime,
Bet viename rate klajoti pasiliksim:
Vienam žaizdre lieta grandinė riša mus.

KUNIGAS Kas surišta dangaus, neatrisha to žmonės!⁴⁴
Gal baigsis liūdesys iš Viešpaties malonės.
ATSISKYRĖLIS Kam veltui ramini? Nebent tik po mirties
Vėl susijungsime mes, suradus sielai sielą,
Nes čia abu netekome vilties,
Nes čia aš amžinai praradęs savo mielą!

(Po pauzės)

Atsiskyrimą tą kaip šiandien aš menu.
Ruduo... ir vėsoma... ir vakaras vėlyvas.
Prieš išvažiuodamas per sodą aš einu,
Paskendęs mintyse, nei miręs, anei gyvas!
Bijojau, kad švelni širdis neišlaikys,
Kai paskutinį kartą pažvelgs ji į akis.
Tad klaidžiojau sode, kur vedė akys, kojos.
Kokia puiki naktis! Prisimenu aš ją:
Prieš valandas kelias, lietučiui nukrapnojus,
Žolė ir medžiai maudės rasoje.
O lygumas tylias kaip sniegas dengė rūkas,
Ir debesis rūstus artėjo iš rytų,
Išblyškusi dėl čia jau yrėsi skliautu,
Ir žvaigždės virš galvos įsižiebė netrukus.
Aušrinė jau seniai spindėjo danguje, –
Ir nuo tada kasdien aš sveikinuos su ja!
Apsidairiau aplink... Ir kraujas subangavo.
Išvydau ją ties altana!
Tarp medžių tamsoje suknelė jos baltavo,
Sustingo vietoje kaip kapo kolona,
Paskui pribėgo it lengvutis ryto vėjas,
Nuleidusi akis... O aš priėjęs

Jos baltą veidą pamačiau.
Paskui pasilenkiau arčiau, –
Mačiau, kaip ašaros nukrito.
„Aš išvykstu, – tariau, – iš ryto!“ –
„Lik sveikas! – tyloje vos pasiekė ausis. –
Užmirški!..“ Ar galiu – užmiršt nelengva būna!
Šešėliui įsakyk užmiršt sekioti kūną –
Mieloji, tu manai, kad jis tavęs klausys!..
Bepigu pasakyt:
Užmirški!

(Dainuoja)

Neraudoki taip liūdnei,
Išsiskirti mums telieka.
Atsiminsiu...

(nutraukia dainą)

amžinai,

(linguoja galvą)

(dainuoja)

Bet nebūsiu tavo niekad!

Tik atsimint?.. Rytoj, rytoj aš išvykstu!
Imu jos rankes ir prie širdies dedu.

(Dainuoja)

Iš visų mergelių ji gražiausia⁴⁵,
Jos veideliai skaisčiai dyvini
Tarsi saulės, kai ji nusiprausia
Žydrame upelio vandeny.

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesys.

Dega lūpos, liečia veidą brangų,
Susilieja sielos dvi staiga...
Ir sumaišo pragarą ir dangų
Įsiūbuota mudviejų banga!
O kunige, meldžiu, suprask ir išklausyki!
Tu lūpų mylimos nebučiavai nė sykį!⁴⁶
Ir nors visi mylės ir nusidės vogčia,
Bet tavo siela liks gamtos šauksmams kurčia.
Buvau, o mylima, prie rojaus vartų,
Kai bučiavau tave į lūpas pirmą kartą!

(Dainuoja)

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesys.

(Griebia Vaiką ir nori pabučiuoti; Vaikas ištrūksta)

KUNIGAS Ko tu bijai žmogaus? Jis nieko tau nedaro.

ATSISKYRĖLIS Juk nelaimingo, ak, mes lenkiamės kaip maro,

Kaip nuo baidyklės traukiamės šalin!

Ak, taip ir ji, nubėgdama tolyn,

„Lik sveikas!“ – tarė ir pražuvo

Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?

(Vaikams)

Kodėl jinai pradingo kaip svaja?

Gal aš per drąsiai pažvelgiau į ją,

Gal įžeidžiau žodžiu?

Ak, sukasi galva!..

(Prisimindamas)

Nors praeitį, nors seną,

Bet mano atmintis ir šiandien puikiai mena.

Atsimenu gerai: kokia trumpa šneka!

(Liūdnai)

Tik tris žodžius jai pasakiau iš viso!

„Rytoj“ ir „Lik sveika!“ –

„Laimingo kelio!“ Ir, šakelę kipariso

Įspraudusi, pasakė man jinai:

„Tai visa, kas paliko mums

(rodo į žemę)

nūnai!

Laimingo kelio!“ – Tarė ir pražuvo,

Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?

KUNIGAS Vaikine, atjaučiu – žinau, kaip skauda tau!

Bet daugelį kur kas baisėnis skausmas varsto,

Ne vieną ir aš pats jau apverčiau prie karsto.

Ir už tėvus kasdien litaniją skaitau,

Du vaikelius mažus į dangų palydėjau,

Ir draugės netekau aš džiaugsmo bei vargų –

Žmonos, kurią karštai mylėjau!..

Ką Dievas davė, tą pasiima tegu!

Ir viskas tebūnie pagal jo šventą valią!

ATSISKYRĖLIS *(garsiai)* Žmona?

KUNIGAS Ak, praeitis ir vėl man širdį gelia!

ATSISKYRĖLIS Kur tikėjau, žmonių beverkiančius girdėjau!

Bet aš nekaltas, nes tavosios neregėjau!

(Susigriebia)

Tu netekai žmonos – paguosiu aš tuojau:

Dar prieš numirdama ji buvo mirus jau!

KUNIGAS Kaip tai?

ATSISKYRĖLIS *(garsiai)*

Jeigu mergina jau žmona kartą tapo,

Tai reiškia – ji gyva išsikasė sau kapą!

Atsisakys jinai ir draugių, ir tėvų,

Išsižadės, visų – gyvų ir negyvų,

Ant slenksčio svetimo nutolus nuo savų.
KUNIGAS Nors tavo žodžiai tie ir ašaros tos tyros,
Bet ta, kurios verki, atrodo, dar nemirus?

ATSISKYRĖLIS (*ironiškai*)

Vadinas, Dievui aš dėkoti privalau?
Sakai, gyva? Bet kur? Parodyk man tą šalį!
Jei netiki, galiu prisiekti tau, brolau:
Ji numirė ir prisikelt negali!..

(*Po pauzės, lėtai*)

Įvairių yra mirčių.
Paprasčiausia jų nuvaro
Į kapus kiekvieną parą
Daugel vyrų ir marčių.
Ši mirtis į duobę gilia
Nutempė ir ją, Marilę.
Mirė ji, o aš kenčiu.

(*Dainuoja*)

Ten, tarp žaliųjų lankų⁴⁷,
Kur Nemunas teka lanku,
Koks tenai dunkso kalnelis?
Aplinkui jį krūmai, pušelės
Juosia žaliu vainiku...

(*Nustoja dainavęs*)

Ak, baisu, kada, deja,
Grožiui vos tepražydėjus,
Vos šiai žemei užtekėjus,
Atsisveikint reik su ja!
Štai ji guli apraudota,
Lyg aušra blausi, miglota!
Liūdi jos visi ilgai:
Liūdi kunigas, kaimynai,
O už juos labiau – šeimyna,
O už ją labiau – draugai,
Už draugus labiau – motulė,
O labiausiai – mielas jos.
Štai jinai užgesus guli,
Bet gyvenimo gijos
Dar iš rankų nepaleido.
Ant išbalusio jos veido
Blėsta vakaro šviesa;
Mėlsta lūpos – ji visa
Tarsi žiedlapis jurgino,
Nurašytas iš gėlyno.
Galvą pakelia jinai,
Apsidairo dar aplinkui,
O paskui – galva nulinko,
Veidas – tartum pelenai.
Plaka jos širdis iš lėto,
Blėsta rankų šiluma.

Jau užgeso... Tyluma.
Nebėra akių saulėtų...
Ar matai tu žiedą šį?
Atminimas sielvartingas!
Į akis jos
Spindulingas
Jo akelė panaši.
Bet širdy ugnis nekibirkščiuoja,
Lyg puvėsiai blykčioja nakties laiku⁴⁸
Ar vandens lašeliai ant šakų,
Kai sušalę vėjui spinduliuoja.
Galvą pakelia jinai,
Apsidairo dar aplinkui,
O paskui – galva nulinko,
Veidas – tartum pelenai.
Plaka jos širdis iš lėto,
Blėsta rankų šiluma.
Jau užgeso... Tyluma.
Nebėra akių saulėtų!

VAIKAS Ji mirė! Dieve, kaip baisu
Ir liūdna buvo man klausyti!
Ar tai pažįstama? O gal jauna sesytė?
Tebūna danguje jai linksma ir šviesu,
Mes melsimės karštai už ją kiekvieną dieną.

ATSISKYRĖLIS Aš apsakiau jums mirtį vieną.
Tačiau yra mirtis kita,
Kuri baisiau, žiauriau kankina:
Labai skausminga ir lėta,
Užpuolusi ji du iš karto skina, –
Tik mano viltis ji pakirto mirtinai,
O jos nedegina net atminimai skaudūs.
Ašarėles kelias išspaudus,
Gyvena, vaikšto vėl jinai,
Po to jausmai jos surūdija,
Jinai pavirsta granitu.
Ak, mus abu užpuolusi kartu,
Mirtis nukirto mano vilties giją,
O jos žaizdelė kaip matai užgijo!
Vėl vaikšto ji gyva, sveika.
Vaikai, aš nesakysiu, kur ir ką
Ištiko ši mirtis! Tačiau baisu be galo,
Kada numirėlis, o vaikščioti privalo.

(Vaikai nubėga)

Tačiau ji numirė!.. Aš vienas sau verkiu,
O žmonės tuoj aplink apspito
Ir veržiasi per vienas kitą,
Kai kas vadina melagiu,
Kiti tiesiog į ausį šaukia:
„Jinai gyva, bet kito laukia!“

(Kunigui)

Netikėki, nors būry
Pritarimo ir nerasi.
Pasiklausk širdies – suprasi:
Jau Marilės neturi⁴⁹!

(Po pauzės)

Be to, yra trečia mirtis:
Ji amžina, kaip Raštas sako⁵⁰.
O, vargas žmogui tam, kuris
Į jos baisius nagus pateko!
Tai man po nuodėmių našta
Turbūt mirtis ši paskirta!⁵¹

KUNIGAS Tos tavo nuodėmės dangaus bausmės nevertos,
Pasauliui ir pats sau daugiau nusikaltai.
Ne juoktis ir raudot žmogus yra sutvertas,
Bet artimui tarnaut, mylėti jį šventai.
Nors išmėgindamas dangus tave ir baustų,
Atminki, kas esi, ir nepamesk vilties.
Ši didelė mintis tegu aistras sukausto,
Nėsa dangaus tarnai tarnauja lig mirties.
Iš tingulio anksti į karstą virsta kitas⁵²
Ir miega, kol pašauks jį Viešpaties trimitas.

ATSISKYRĖLIS *(nustebęs)*

Tai burtai, kunige! Iš tikro nuostabu!

(Į šalį)

Arba stebukladaris mano geradėjas,
Ar klausėsi slapta užlindęs mūs kalbų.

(Kunigui)

Juk aš tokius žodžius esu iš jos girdėjęs!
Lyg kad iš lūpų jos kalba ši paimta,
Tik vakaras ne tas ir valanda ne ta.

(Ironiškai)

Ir kam reikėjo tų pamokslų iškilmingų!
Klausiausi žodžių jos gražių, skambių, didingų:
„Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai!“⁵³
Jau žodžių tų širdis nesiveja nurimus,
Ir aš galiu miegot ilgai.
Uždegdavo kadais mane skambusis rimas,
Prikeldavo anksti šlovės pasiilgimas.

(Dainuoja)

Jaunyste, kilk be atvangos⁵⁴
Aukštyn, aukštyn kaip saulė!
Ir nuo pradžios lig pabaigos
Apžvelki šį pasaulį!
Ji šiuos didžius žodžius išblaškė praeity!
Iš visko liko tik lengvi šešėliai,
Mažyčiai krislo trupinėliai,
Kuriuos alsuodama įtraukia ji pati,

Kuriuos maži drugeliai myli, –
O ji ant dulkių tų statyt norėjo pilį!
Pavertus uodu, ji man uždeda, jaučiu,
Pasaulį kaip kokiam Atlantui ant pečių⁵⁵.
Bet veltui! Kibirkštis viena tik žmoguje,
Tik vieną kartą ji jaunystėj suliepsnoja.
Minerva⁵⁶ kartais pūsteli į ją,
Ir tarp tamsių tautų garsus išminčius stoja, –
Ir nuo tada žvaigždė Platono⁵⁷ degs šviesi,
Ir dar ilgai ją seks visi.
Jei karo laužuose ši kibirkštis sužvilgtų,
Tai karžygys narsus garsėdamas pakiltų,
Kurs vestų per kaltes ir per dorybes mus,
Kurs siektų purpuro⁵⁸ ir spindinčios karūnos,
Žvilgsniu pajėgtų sostus griaut senus.

(Po pauzės, lėtai)

Dažnai ši kibirkštis žmogaus širdy pratūno,
Užgęsta sau viena ar blankią šviesą barsto
Kaip lempa prie romėno karsto⁵⁹.

KUNIGAS Vaikine, aš jaučiu, koks nelaimingas tu!

Iš širdgėlos didžios, matau ir suprantu,
Kad nusikaltėliu dar netapai, vaikine,
Kad ta, kuri grožiu lig šiol tave kankina,
Ne vien tikta grožiu nepaprasta yra –
Jos dangiški jausmai, ir jos mintis tyra.
Tai seki ją vertai, išpildyk josios norą.
Plėšiką meilė jos priverstų grįžt į dorą,
O tu, nors doras, bet susitepei rankas!
Nors kliūtys jus abu ir skiria dar kol kas,
Nukris tiršta migla, ir žvaigždės dvi savaime
Sueis ir susijungs, degs amžinąja laime,
Grandinės dings su šia žeme kartu.
O ten, virš žemės, vėl sutiksi mielą tu,
Ir Viešpats jums atleis jūs geidulį didžiulį.

ATSISKYRĖLIS Tu viską jau žinai? Iš kur, sakyk, bičiuli?

(Pamėgdžiodamas Kunigo balsą)

Kaip skaistūs jos veidai, taip siela jos tyra!
Grandinės trūks, kurios sukaustę jus yra!

Tu viską jau žinai, tu mūs kalbas girdėjai,
Ir slepiamą širdy nūnai
Tu mūsų paslaptį žinai,
Kurios nežino net draugai ir geradėjai, –
Prisiekėme tylėt uždėdami rankas
Ant kipariso ir krūtinės.
Prisiekėme tylėt ir tylime kol kas.

Nors vieną kartą aš... tik šiaip sau, prisiminęs,
Panūdau aprašyt klusniuojų teptuku

Žavumą visą jos ir spalvą jos plaukų
Ir šitaip jos grožiu bičiuliams pasigirti.
Bet nepasiekė jų, kas jaudina man širdį, –
Jie juokias iš jausmų ir jų kalbos negirdi:
Kai sieloje tamsu – įžvelgt ką nors sunku!
Jie žemišku mastu matuoja grožį brangų
Ir astronomiškai apžiūrinėja dangų⁶⁰.
Kitaip gi žiūri nei akli draugai
Įsimylėjėliai, poetai, kunigai.

Ak, dievinau ją taip, kad atvaizdo negyvo
Aš lūpom niekuomet neišdrįsau paliest.
Ir jei kambaryje kas vakarą vėlyvą
Mėnulis švietė dar ar lempa prie šalies,
Tai aš, pakol šviesu, gulėjau apsirengęs
Ir rengtis nedrįsau akių jai nebridengęs.
O tuo metu... Ironija liūdna!
Kai atvaizdą vienam parodyt pasitaikė,
Prikandęs lūpas, šis vos juoką besulaikė
Ir tarė žiovaudamas: „Šiaip sau mergina!“ –
„Tu vaikas dar esi!“ – pridūrė kitas...
Ak, štai tau ir draugai! O čia dar senis šitas⁶¹ –
Tikriausiai jis ir bus išdavęs mus!

(Vis labiau jaudindamasis)

Kalbėjo jis vaikams, prekyvietėje miniai,
Atėjęs kažkuris į Viešpaties namus
Ir kunigui dorai bus viską išpažinęs...

(Pamišėliška)

Klatingai tardai gal išpažintim šventa?
KUNIGAS Ir kam čia kalbos tos, išpažintis, klausa?
Nors tavo liūdesys tikrai painus be galo,
Bet tas, kurio širdis jausmams dar neatšalo,
Išnarplioti pajėgs net paslaptį – ir tą!
ATSISKYRĖLIS Teisybė! Bet žmogus, matyt, taip surėdytas,
Kad tai, kas skauda jam širdy dienos metu,
Nakčia į galvą pereina, ir kitas
Iš miegančio išgirs dalykų daug slaptų.
Seniai seniai... ir man taip sykį pasidarė.
Kai, pirmą kartą susitikęs ją,
Laimingas užmigau su meile širdyje,
Tai kitą dieną man mama iš ryto tarė:
„Kas tau yra, kad vėl prie Dievo atvirtai?
Litanią kalbi⁶², nakčia meldies karštai
Ir dūksaudamas vis mini Marijos vardą.“
Ėmiau duris rakint prieš naktį nuo to karto.
Dabar toks atsargus aš būti negaliu.
Namų nebeturiu: kur stoviu – ten guliu.
O per miegus kalbu... tarytum bangos mintys!
Išblaško jas audra, pūga,

Tai vėl, žiūrėk, nurims staiga,
Ir ims vaizdai keisčiausi pintis,
O susipynę jau antai
Ir vėl sudužo nelauktai.
Tik vieno vaizdo aš per amžius nepamiršiu:
Jei žemėn kur žiūriu, matau ir jį smėly, –
Lyg pilnatis ramiam vandens paviršiu,
Nors spindi prieš akis, pasiekt jo – negali.
Jei aš dangun žvelgiu aukštyn akis pakėlęs,
Tai ir su tuo žvilgsniu kartu
Atplaukia angelo šešėlis
Padangių mėlynu skliautu,
Sparnus išskleidęs kaip erelis,

(žiūrėdamas aukštyn)

Kurs lyg sustingsta danguje aukštai
Ir, iš tenai užpuldamas žvėrelį,
Akių strėlėm jį užmuša prieš tai.
Ir sklendžia jis, lyg būtų susipynęs
Nematomam tinkle – ramiai, lėnai,
Lyg būtų už sparnų prikaltas prie žydrynės, –
Taip lygiai virš manęs skrajoja ir jinai!

(Dainuoja)

Ir saulėtą šviesią dieną,
Ir juodos nakties metu
Aš vaikausi ją tik vieną –
Mes drauge, bet ne kartu!

Ir štai kada man ją sutikti pasitaiko,
Kai vienišas laukais arba mišku einu, –
Tylėti sau liepiu – liežuvis neišlaiko,
Žodelį jai tariau, vardu pavadinu.
Yra piktų žmonių. Ir atviros jų ausys
Šįryt manęs taip pat akiplėšiškai klausės.
Atsimenu... aušrojo danguje,
Prieš valandas kelias lietutis nukrapnojo,
O lygumas tylias kaip sniegas rūkas klojo,
Žolė ir medžiai maudės rasoje,
Jau žvaigždės po nakties mėlynėj ėmė skęsti,
Tiktai aušros žvaigždė dar nežadėjo gesti –
Aš ir dabar kasdien regiu ją virš galvos.
Ten, prie altanos,

(susigriebia)

cha!.. nubėgau nuo kalvos...
Bet ką aš čia kalbu! Romantiškos svajonės
Apsuko galvą man, be abejonės!

(Po pauzės, prisimena)

Tai buvo jau vėliau. Ankstyvas, šaltas rytas.
Aš krūman įlindau, paniekintas, sulytas.

Padangę vėjas gairino žvarbus...

(Švelniai šypsodamasis)

Tas niekdarys, matyt, mane nuklausęs bus...

Tik nežinau, ar jis vien aimanas girdėjo,

O gal ir vardą nejučia,

Nes krūmas tas labai arti stovėjo.

KUNIGAS Koks vargšas tu! Kokia kančia!

Ką tu kalbi? Kas tamstos klausė?

ATSISKYRĖLIS *(rimtai)*

Gi vabalėlis, šliauždamas pro ausį, –

Tai švento Jono vabalėlis⁶³,

Toksai mažytis žiburėlis.

Jisai tarytumei žmogus

Prišliaužęs šitaip prakalbėjo

(Matyti, nuramint norėjo):

„Ei tu, žmogau, užmiršk vargus!

Kam liūdesys bereikalingas –

Aukščiausią rūstinti gana!

Kas kaltas, kad graži ji mergina,

O pats esi labai jausmingas.

Pasižiūrėk, kaip aš spindžiu

Apšviesdamas pakrūmę pliką.

Ta šviesele džiaugiausiu iš pradžių,

Dabar matau, kad ji prišauks plėšiką.

Juk mano brolių nemažai

Surijo jau pikti driežai!

Prakeiksiu papuošalą blausų,

Nes mirtį man prišauks jisai, –

Tegu užgęsta jis visai!

Bet ką daryt, kad jis manęs neklauso,

Ir, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos.“

(Po pauzės, rodydamas į širdį)

Taip, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos!

VAIKAI Tai stebuklas iš tiesų!

Ar klausėis jo žodžių, tėti?

(Patraukęs pečiais, Kunigas išeina)

Argi gali prakalbėti

Vabalai žmogaus balsu?

ATSISKYRĖLIS Kodėl gi ne? Antai stale dūrelės –

Tu pasilenk arčiau prie jų:

Ar negirdi, kaip kenčianti vėlelė

Maldauja poterių trejų?

VAIKAS Tik tak, tik tak – dievaži!

Krebžda kažin koks krebždukas,

Lyg mažytis laikrodukas.

Kas ten krebžda pamaži?

ATSISKYRĖLIS Tai mažas kirminas, krebždukas,

Baisus lupikas, plėšęs su krauju!⁶⁴

(Kinivarpai)

Ko trokšti, vėle?

(Pakeitęs balsą)

„Poterių trejų.“

O juk ir aš seniau šykštuolį pažinau šį –

Nors buvo neprieinamas visai

Ir aukse skendėjo jisai.

Duris kuolu užrėmęs – neišlauši,

Nepaisė aimanų gaudžių už durų šių –

Nė vieno nenudžiugino jis duona ar grašiu.

Per visą amžių juk dvasia niekinga jojo

Kartu su pinigais čia, stalčiuje, tūnojo.

Galbūt už tai ir po mirties,

Pakolei bausmę atkentės,

Čia, savo stalčiuje, trūnija

Jisai jau kelerius metus.

Jei malonėsi, tris kartus

Sumesk už jį „Sveika Marija“.

(Jeina Kunigas su stikline vandens)

ATSISKYRĖLIS *(vis labiau jaudindamasis)*

Ar piktą dvasią čia girdėjęs tu esi?

KUNIGAS O Viešpatie! Ir ko tu klausai!

(Apsidairo)

Čia nieko nėra, naktis tamsi.

ATSISKYRĖLIS Tu tik pakreipk kaip reikia ausį.

(Vaikui)

Eik šen, vaikeli, eikš arčiau!

Ar tu girdėjai?

VAIKAS Taip, girdėjau.

ATSISKYRĖLIS O tu kaip, mielas geradėjau?

KUNIGAS Vaikai, miegoti eikite greičiau!

Aplink tylu – niekų nepasakokit man tų.

ATSISKYRĖLIS *(šypsodamasis, Vaikams)*

Gamtos garsų, deja, senimas nesupranta!

KUNIGAS Imk vandenio, brolau, ir kaktą nusiplauk –

Galbūt jis nuramins išvijęs lauk

Blogas mintis ir kalbą tą nerimtą.

ATSISKYRĖLIS *(ima vandens ir prausiasi, tuo tarpu laikrodis pradeda mušti valandas; po keleto dūžių Atsiskyrėlis nejučiom išlieja vandenį ir nejudėdamas žiūri rimtai ir niūriai)*

O šit jau išmušė dešimtą.

(Gieda gaidys)

Pirmi gaidžiai jau gieda štai,

Prabėgs kaip valanda gyvenimas iš tyko.

(Viena žvakė ant stalo gęsta)

Užgeso žvakė nelauktai –

Dvi valandos, dvi valandos dar liko.

(Ima drebėti)

Kaip šalta man!

(Tuo tarpu Kunigas nustebeš žiūri į žvakę)

Pro plyšį pučia šaltas vėjas:

Kaip šalta čia!

(Eina prie krosnies)

Kur aš esu?

KUNIGAS Gi pas mane užėjęs.

ATSISKYRĖLIS *(atsipeikėdamas)*

Nugąsdinau turbūt užklydęs nelauktai –

Nežinomas ir apsirengęs taip keistai?

Ką išgirdai, kitiems nepasakok, maldauju!

Keleivis aš esu ir iš toli keliauju.

(Apsidairo ir atsipeikėja)

Jaunystėje mane, užpuolęs kelyje,

Apgrobė, apvogė

(nusijuokęs)

piktadarys sparnuotas⁶⁵.

Drabužių neturiu, rengiuos kuo Dievo duotas.

(Nubraukia lapus ir pasitaiso drabužį; gailiai)

Ak, visko netekau, beturtis aš, deja,

Dengiuos kaip drabužiu nekaltumu vaikino!

KUNIGAS *(kuris ilgai žiūrėjo į žvakę, Atsiskyrėliui)*

Dėl Dievo, tik nurimk!

(Vaikams)

Kas žvakę užgesino?

ATSISKYRĖLIS Tu nori stebuklus išaiškinti protu...

Gamta kaip ir žmogus, ir paslaptis ji saugo

Ne vien tik nuo minios ar nuo liežuvio draugo,

(karštai)

Bet ir nuo kunigų, išminčių ir kitų!

KUNIGAS *(ima už rankos)*

Tai tu, sūnau!

ATSISKYRĖLIS *(sujaudintas ir nustebeš)*

Sūnau! Kaip žaibas balsas tavo

Iš tamsumos juodos man protą išvadavo!

(Išižiūri)

Taip, jau žinau, kur aš, kieno namuos esu.

Čia, mano tėve, tu, o čia – mana tėvynė!

Išaugo jau vaikai – kaip greitai, net baisu!

Į plaukus laikas tau baltų gijų įpynė!

KUNIGAS *(susijaudinęs ima žvakę, išižiūri)*

Kaip? Pažinai? Tai jis!.. Negali būti, ne!

ATSISKYRĖLIS Aš – Gustavas.

KUNIGAS Tai jis!

(Apkabina)

Tai jis, didysis Dieve!

Mokintinis! Sūnus!

GUSTAVAS *(apkabina, žiūrėdamas į laikrodį)*

Apsikabinkim, tėve!

Nes tolimi keliai jau greit pašauks mane!

Kelionė ta pati tavęs taipogi laukia,

Apsikabinkim tad, šį sykį amžinai!

KUNIGAS Sakyk, kur tiek dienų kely pragaišinai?

Kur tu buvai lig šiol, jaunasai mano drauge?

Prapuolei tu tada tarytum vandenį,

Nė žodžio nerašei, kur, kaip begyveni?

O metų nemažai!.. Kas tau yra, drauguži?

Mokyklą mano tu kadais protu puošei.

Ir iš tavęs tiek daug tikėjusi ašai.

Kodėl apsilikai netikusį drabužį?

GUSTAVAS (*piktai*)

O jeigu, seni, aš prikaišiot imčiau tau

Ir tavo mokslus keikt, kuriuos jau supratau?

Tu užmušei mane, tu nužudei, kartoju,

Išmokęs perskaityt iš knygų ir širdžių!

Tu žemę pavertei į pragarą

(liūdnai nusijuokęs)

ir rojų!

(Garsiai ir niekinamai)

O ji yra tik žemė!

KUNIGAS Ką girdžiu?

Aš saugojau tave, kad plaukas nenukristų,

Kaip sūnų aš tave mylėjau!

GUSTAVAS Ir todėl

Atleidžiu tau!

KUNIGAS Meldžiau tik vieno Jėzų Kristų,

Kad leistų man išvyst tave dar gyvą vėl!

GUSTAVAS (*apkabindamas*)

Apsikabinam dar,

(žiūri į žvakę)

kol dega ši žvakelė.

Aukščiausiasis, matyt, išklause tų maldų.

Vėlu,

(žiūri į laikrodį)

o ilgas juk atgal kiekvienas kelias!

KUNIGAS Nors įdomu tavęs klausyti ir graudu, –

Tau reikia pailsėt, be to, jau ir vėloka.

Rytoj...

GUSTAVAS Dėkoju, bet nakvoti negaliu,

Nes neturiu, deja, kišenėjų grašgalių.

KUNIGAS Kaip tai?

GUSTAVAS Tie prakeikti, kur niekad neužmoka!

Už viską reik mokėt: ar nuoširdžiu triūsu,

Arba geru jausmu, ar ašara – kas gali,

Nes Viešpats ir už ją atlygins iš dausų.

Bet aš nūnai einu per atminimų šalį,

Kur kiekviena vieta vis ima savo dalį, –
Nebliko tad jausmų ir ašarų, matau,
Nenoriu pasilikti skolingas, tėve, tau.

(Po pauzės)

Aš aplankiau namus velionės motinėlės
Ir vos bepažinau plačius vartus atkėlęs!
Griuvėsiai, tuštuma, apirusi tvora!
Pūstynė, grindinio ties durim nebėra,
Kieme žolė vešli ir kiečiai susipynę,
Gūdi tyla aplink, lyg naktį kapinyne!
O, kitados ne taip pro tuos vartus plačius
Sugrįždavau, trumpam išvykęs į svečius.
Linkėjimais gerais iš tolo pasitinka
Dar užmiesty tarnai paslaugūs šeimininką,
Prie vartų seserys, broliukai laukia mūs,
Jie šaukia „Gustavai!“, sustabdo vežimus
Ir, gavę dovanų pyrago, pasitraukia.
O tarpdury mama jau su žegnone laukia,
Moksladraugių būrys sutinka su džiaugsmu...
Dabar tenai naktis, visur tylu, ramu.
Girdėt, kaip amsi šuo, kažkas po kiemą sukas, –
Ak, tai mūsų šuo, ištikimasis Krukas!
Mylėdavo tave suaugę ir vaikai,
Dabar tu iš tarnų tik vienas palikai!
Nors alkanas esi, bet saugai likęs šičia
Be užraktų vartus, be šeimininkų gryčią.
Štai unkšdamas mane pasveikina jisai,
Pašoka, krinta ir... nusibaigė visai!..
Matau – languos šviesa: kas ten tokie atėję?
Su lempa ir kirviu išvydau piktadėją
Beardant likučius tos praeities šventos!
Atplėšė jis grindis kaip tik iš vietos tos,
Kur kitados, menu, mamos stovėjo gultas.
Apstulbo ir vagis, staiga žmogaus užpultas.
Aš ant grindų krentu ir vaikiškai verkiu,
Regiu – lyg eina kas ir ramstosi kriukiu.
Ir rytmečio šviesoje išvydau moterėlę,
Sakytumei tikrai ano pasaulio vėlę.
Pamaniusi, kad aš vaiduoklis koks esu,
Žegnotis ėmė ji, drebėt ir šaukt balsu.
„Nesibijok, – sakau. – O kas esi, mieloji,
Ir ko tuščiam name anksti rytais klajoji?“ –
„Aš elgeta esu, – atsiliepė jinai, –
Kadaise gyvenau prieg ponų aš čionai.
Geri jie buvo man, tegu ramybėj guli!
Tik laimės pristigai jiems ir vaikams, Dievuli:
Užgeso jau visi, supus tušti namai,
Ponaičio negirdėt – gal mirė kur ūmai.“
Griebiausi už širdies, neklausinėju nieko...

Ar viskas dingsta taip?

KUNIGAS Dvasia ir Dievas lieka!

O žemėje praeis ir laimė, ir kančia.

GUSTAVAS Kiek atminimų vėl radau atėjęs čia,

Kur žaista su draugais, kur smėlis pilstinėta!

Štai miškas, kur lizdai paukščių žiūrinėta,

Lanka, kur žaidėme kiškelį su vaikais, –

Upelis maudykle mums buvo tais laikais.

Aš mėgdavau dažnai miškely pasėdėti,

Homerą aplankyti⁶⁶, su Tasu pakalbėti⁶⁷

Ar Jono pergalę prie Vienos⁶⁸ pakartot.

Mokintinius šaukiu, liepiu rikiuotėn stot –

Ant priešo vėliavų kaip kraujas mėnuo žiba,

Ten veržias vokiečių kariuomenės⁶⁹ būriai.

Aš kardą iškeliu, pasišaukiu sargybą

Ir puolų, iš paskos – mūs Lenkijos kariai.

Užverda mūšis, dar lig šiol neapdainuotas,

Pabyra kaip kruša jų galvos turbanuotos,

Ir janičarai šit jau bėga sumušti;

Kas krito nuo žirgų, tie smėlin suminti.

Prie pylimo galop karšta kova nurimo.

O ten atėjo ji pasižiūrėt žaidimo, –

Po priešo vėliava vos tik išvydau ją,

Tuoju mirė Gotfridas⁷⁰ ir Jonas manyje.

Ir nuo tada ji valdove manąja virto,

Ir mintys, ir jausmai jai vienai buvo skirta!

Lanka pilna tik jos, kur žaisdavom anksčiau:

Čia pirmą sykį ją, jos veidą pamačiau,

Čia pirmas žodis jos man buvo pasakytas,

Antai ant tos kalvos Ruso drauge skaitytas,

Ten pavėsinę jai supyniau iš šakų,

Jai uogas ir gėles nešiau iš tų miškų,

O čia, su meškere šalimais atsistojus,

Ji džiaugės ešerį ar karpį sužvejojus, –

Dabar...

(Verkia)

KUNIGAS Verk, bet skausmai prisiminimų tų

Sugrauzia mus pačius, tikrovės nepakeitę.

GUSTAVAS Dabar po metų tiek aš vėlei sugrįžtu, –

Kaip liūdna per vietas, per laimingiausias eiti!

Tu akmenį paimk kiečiausią iš kietų

Ir po pasaulį vis nešiokis jį kartu,

O kai sugrįši vėl po gimto namo stogu,

Tik paieškok gerai, surasi tokį žmogų,

Kurs vaikas žaidė juo kampely nuošaliame,

Tą akmenį karste padėk po galva jam.

Jei nepravirks akmuo, kai su žmogum liks dviese,

Tai, kunige, gali mest pragaran jį tiesiai!

KUNIGAS O, ašara tokia visai nėra sūri,

Jei laimės buvusios nektaro turi ji:
Suras ji žmonėse užuojautos, jautrumo⁷¹,
Tik niekšo ašaroj yra nuodų aitrumo.
GUSTAVAS Dabar klausyk toliau... Ėjau sode taku

Su vakaro vėsa, tuo pat rudens laiku,
Tie patys debesys aukštai dangum skubėjo,
Tas pats mėnulis ir gaivi rasa spindėjo,
Lyg sniegas ūkana nusidriekė keistai,
O žvaigždės skendėjo mėlynėje aukštai.
Viršum savęs aš vėl regėjau žvaigždę vieną,
Kurią mačiau tada, kurią regiu kas dieną, –
Vietelė ta pati ir ta pati kančia.
Ir viskas kaip seniau – tik josios trūksta čia!
Pavėnę priėjau, kažkas lyg sušlamėjo.
Tai ji?.. Ne. Tai lapus vėjelis palytėjo.
Pavėnė! Ji – lopšys ir karstas laimės tos,
Čia pažinau ją, čia jos netekau, šventos!
Gal vakar ji čionai dar laikė ranką savo,
Gal oru tuo pačiu dar vakar ji alsavo!
Bet veltui aš dairaus aplinkui ir klausau,
Tik virš manęs, regiu, vorelis kybo sau,
Ploniausiu siūleliu praskyręs lapų nišą –
Prie žemės mus abu plonyčiai saitai riša!
Ant suolo pamačiau aš buketą gėlių,
Sudžiūvusias žoles, lapelį tarp žolių –
Tai pusė to paties pažįstamo lapelio,
(išsitraukia lapelį)

Kurs mena „lik sveika“ ir jos „laimingo kelio!“
Pasveikinau aš jį – juk mes seni draugai,
Ir klausinėjau jo nekantriai ir ilgai:
Ką veikia ji rytais? O ar anksti ji kelia?
Ir kokią skambina pianinu dainelę?
Kuriam tvenkinyje maitina ji žuvis?
Kuriam kambaryje ji mėgsta triūstis vis?
Ar atmena mane ir iš kuklumo rausta?
Ar tuo metu širdis netyčia nesuskausta?..
Bet ką girdžiu! Tai už smalsumą ši kančia!
(Piktai suduoda sau į kaktą)

Tai moteris!..

(Dainuoja)

Prisi...

(Nebaigęs, Vaikams)

Ar mokat dainą šią⁷²?

(Dainuoja)

Prisimena kas dieną

Jinai mane tik vieną.

VAIKŲ CHORAS Tave ji myli vieną –
Prisimena kas dieną.

GUSTAVAS Paskui jau kas savaitė

Prisimena mergaitė.

VAIKŲ CHORAS Kokia gera mergaitė,

Jei myli kas savaitė!

GUSTAVAS Po to kas mėnuo sykį

Prisimena jaunikį.

VAIKŲ CHORAS Prisimena jaunikį

Per mėnesį bent sykį!

GUSTAVAS Lapus jau medžiai meta

Lyg svajones tuščias:

Prisimena kas metai

Maždaug apie kūčias.

VAIKŲ CHORAS Prisimena kas metai –

Tokių mergaičių reta!

GUSTAVAS Taip

(rodydamas lapelį)

atsisakė ji net atminimo šio!

Manęs jai atminty negalima nešiot!..

Iš sodo išėjau, slinkau, kur nešė kojos,

Ir pamačiau save prie rūmų apsistojus.

Ten tūkstančiai šviesų⁷³, sidabro spindesys,

Girdėt tarnų šauksmai, karietų bildesys.

Prie rūmų tad slenku, glaudžiuos arčiau prie sienos,

Žiūriu vidun, stalai jau padengti kaip vienas,

Ir muzika girdėt. Aš praskleidžiu šakas

Ir stengiuos pamatyti – čia švenčiama kažkas!

Štai tostas! Ir už ką?.. Man akys raibuliuoja...

O balsas kažkieno sušuko: „Tegyvuoja!“

Pagavo šūkį tą visi, taures laiką,

Ir aš patylomis pridūriau: lik sveika!

Paskui vėl kunigas (o atmintie abuojai!),

Pasakęs vardą jo⁷⁴, sušuko: „Tegyvuoja!“

(Ismeigia žvilgsnį, kaip tada, į duris)

Kažkas dėkoja jam, juokauja su svečiais.

Turbūt tai ji... Maniau ne šitaip ją atrasiąs!

Į lango rėmus aš atsirėmiau pečiais,

Norėjau juos išverst... ir parkritau be dvasios...

(Po pauzės)

Aš dvasią atgavau... tik proto netekau!

KUNIGAS Vargšelis! Pats kančių ieškojai tų, sakau.

GUSTAVAS Lyg kad lavonas koks, matyt, ilgai gulėjau

Ir ašaras karčias į juodą žemę liejau.

Tai meilė ir kančia dar grūmėsi piktai!

Nubudęs pamačiau, kad rausta jau rytai.

Minutę laukiau dar. Tylu, tamsu aplinkui.

Ak, ta minutė! Ji kaip amžinybė slinko!

Turbūt kita tokia dangaus teisme tebus.

(Po pauzės, iš lėto)

Aš angelo mirties iš rojus išvartytas!⁷⁵
KUNIGAS Suerzina žaizdas lytėjimas grubus.

Nors ir seniai, tačiau protingai pasakyta,
Kad kas įvyko, to pakeisti nevalia –
Tokia, matyt, yra Aukščiausiojo valia.

GUSTAVAS (*liūdnai*) O ne! Viena lemtis man paskirta su ja,

Viena žvaigždė mums gimstant švietė danguje⁷⁶.

Mes lygūs, nors abu tokie skirtingi, rodos,
Panašūs iš veidų, ir amžius mūs vienodas,
Nešiojom panašias mintis mes ir jausmus,
Ir ta pačia ugnim liepsnojo širdys mūs.
O saitais būsimais jau buvo mūs rytojai
Aukščiausio surišti,

(su didžiausiu liūdesiu)

o tu juos sukapojai!

(Garsiai, piktai)

O moterie! Menka lyg pūkas tu esi!
Nors angelai pavydi tavo grožio,
Bet siela, ak, kokia baisi!..
Ir auksas tau akis užgožia!⁷⁷
Esi garbės taurė, graži, vienok tuščia!
Tad viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu⁷⁸, –
Kiek lūpom ir širdim pasieksi paslapčia,
Bučiuok ir glamonėk tą šaltą auksą!
Jei priklausytų viskas nuo žmogaus,
Tai ir merginą nuostabiausią,
Kokios dar neparodė mums Aukščiausias,
Gražesnę net už angelus dangaus
Ir už visų poetų įkvėpimą,
Net už tave... aš atiduočiau ją
Už vieną tavo pažvelgimą!
Net jeigu kraitis jos, beje,
Būt visas auksas Tacho upės⁷⁹,
Jei tektų pasirinkt: dangus ar tu,
Aš nusilenkčiau tau parklupęs!
Nerastų manyje jausmų karštų,
Jei net už auksą, grožį nematytą
Lašelio meilės paprašytų
Ir bent dalelės gyvasties jinai,
Kurią aš visą tau paskyręs dovanai!
Jei metų vienerių maldautų
Ar pusmečio, arba dienos,
Ar bent akimirkos vienos –
Ne, meilės iš manęs nė tiek jinai negautų.

(Rūsčiai)

O tu ramia širdim pro šalį nueini
Ištarus mano pražuvimo žodį,
Uždegusi tokias ugnis many,
Kurių jau neiškęstų nieks, atrodė,

Kurios lyg pragaras tarp mūsų vis liepsnos.
Aš niekada ramybės neturėsiu, –
Tu nužudei mane. Dangus nedovanos
Tau, suvedžiotoja! Ir aš atsimokėsiu, –
Drebėkit, išdavikai, ateinu!

(Išsitraukia durklą ir piktai ironizuoja)

Nešu jums, šviesūs ponai, dovanų!
Prisunksiu vyno jums vestuvėms už dyką...
Cha, išsigimėlę žmonelę parsives!
Suveršiu mirtinai ant kaklo tau vainiką!
Nublokšti pragaran tavęs, kaip pats savęs,
Einu!

(Sustoja ir susimąsto)

O ne!.. Kad ją užmuštumei, mažiausia
Reik būt kažkuo daugiau nei tarp velnių vyriausiu!
Šalin tą gelžgalį!

(Slepia)

Tegu ją atmintis

(Kunigas išeina)

Ir sąžinė lyg peiliais žeidžia!
Nueisiu, bet beginklis, nes širdis
Pasižiūrėt į ją dar geidžia.
Ir eisiu auksu žėrinčia sale,
Kur už stalų vestuvininkai užia!
Nueisiu ten suplėšytais drabužiais
Ir atsistosis užstalėj šalia...
O užstalė visa nustebusi pakyla
Ir geria už mane, ir man į taurę pila,
Ir prašo sėst: aš stoviu kaip uola,
Į jų žodžius aš atsakau tylą.
Vilioja šokiui moterys rinktinės –
Aš kairėje lapelį šį laikau,
O dešinę prispaudęs prie krūtinės,
Nė žodžio nesakau!
Prieina ji, lyg angelas nekaltas:
„Brangus svety, atleisk, gal sužinot galiu,
Kas tu esi, iš kur?“ Aš atkakliai tyliu.
Tik perveria kiaurai ją mano žvilgsnis šaltas,
Gyvatiški nuodai man laša iš akių,
Liepsnojančią many aš pragarą šaukiu
Ir paverčiu žvilgsniu. Tegu ugnis ją puola,
Tegu apakina, sustingdo ją į uolą!
Kaip dūmas skverbsiuos į akis giliai,
Į jos švarias mintis aš suodžiais įsivelsiu
Ir subjaurosiu jas. Miegot neleisiu jai,
Naktim iš miego kelsiu.

(Lėtai, švelniai)

O ji tokia švelni, tokia jautri,

Kaip ant žolės pavasarinis pūkas, –
Tiktai užkris rasa skaidri,
Vėjelis palytės – ir jis jau krenta, sukas.
Kiekvieno mano judesio bijos,
Net žodžio išsigąs, per garsiai pasakyto,
Nuo mano liūdesio užges linksmumas jos:
Pažįstame gerai mes širdis vienas kito
Ir skaitome kits kito mintyse.
Grandinės jungė mus ir tikros, ir patvarios,
O mūsų širdys, atviros ir švarios,
Kaip veidrodžiuose matės mūsų veiduose.
Jei mano akyse kokie jausmai švytėjo,
Tai jie, kaip saulės spinduliai,
Per širdį perėję giliai,
Jos akyse čia pat atsispindėjo.
Ak, kaip mylėjau ją! Nejaugi tad nūnai
Aš užsidėsiu pasmerktojo kaukę?
Kodėl? Pavydas mane traukia!
O kokias nuodėmes papildžiusi jinai?
Dviprasmišku žodžiu mane gal suvedžiojo?
Ar gal viliokiškai nusišypojo?
Gal man melavo skaistūs jos veidai?
O kur jos priesaika, kokie jos pažadai?
Galbūt sapne ji man vylingai tarė: eisiu?
Ne, ne! Aš pats mitau tuo miražu keistu,
Pats paruošiau nuodus ir pats nuo jų kvaistu!
Nebeturiu į ją anei mažiausių teisių.
Kas aš esu prieš ją? Ir ką jai pažadėjau?
Gal šlove – kur jinai? Gal rangų įvairių?
Ničnieko! Ak, vien meilę teturiu!
Todėl aš įžūlia drąsa nenusidėjau
Ir neprašiau, kad tu pamiltumei mane.
Prašiau, kad į mane pasižiūrėtum
Ir kad pabūti man galėtum
Bent gimine, bent broliui sesele, –
Anksčiausias regi, būt užtekę šito.
Aš pasakyt galėčiau: ją mačiau
Ir pamatysiu ryt iš ryto.
Kad būčiau visados su ja, kaip ir anksčiau,
Kad pirmas ją pasveikinčiau prie stalo –
Laimingas būčiau!

(Po pauzės)

Ak, nėra svajonėms galo.
Bet pavydžių akių tu saugoma griežtai!
Nieks neregės tavęs, nenubaustas už tai.
Lieps atsisveikinti, pamesti...
Numirt...

(Liūdnai)

Deja, žmonių ir akmeninių esti.

Juk atsiskyrėliui sunku numirti –
Pasaulį vienas jis, o ir su tuo reik skirtis!
Bičiuliška ranka akių jam neužmerkia!
Prie pašarvoto nieks neverkia,
Ir nepalydi nieks ligi duobės jo karsto,
Ir nėra kas užpila jį žemele,
Ir niekieno širdies gaudi rauda nevarsto!
O, kad per sapną bent tu būtumei šalia,
Kad mano skausmo atminimui būtum
Bent dieną, bent šiek tiek nuliūdusi, tyli,
Kad juodą kaspinę prie suknios prisisiūtum!..
Pažvelgtumei slapta... ir ašara gaili...
Ir pagalvotumei: jis taip mane mylėjo!

(Su nuožmia ironija)

Sustok, niurzgėt ir žliumbt it vaikui tau gana!
Kaip laimės kūdikiui, net ašara viena
Netinka! Ak, dangus man visko pavydėjo,
Bet nepajėgs atimt svajonės pastaros!
Kas gyvas elgetaut, prašyti nemokėjo,
Tas miręs neprašys nė ašaros tyros!

(Ryžtingai)

Valia tava – daryk, ką rasi reikalinga,
Užmiršk!.. Aš užmiršau!

(Sumišęs)

Juk užmiršau, tiesa?

(Susimąstęs)

Jos veidas... nyksta vis... Šit jau visai pradingo!
Užliejo amžinybės jį tamsa,
Aš gėdinuos ankstesnio pamišimo...

(Pauzė)

Ak, dūsauju, bet ko?.. Dėl jos atsidusau,
Neatnešė mirtis užsimiršimo.
Aš ją matau... Juk čia, o, čia ji stovi sau,
Mane apverkdama... O ne, ji neužmiršta!

(Liūdnai)

Verk, mylimoji, verk, nes Gustavas jau miršta!

(Ryžtingai)

Na, Gustavai, drąsiau, ko tu drebėt imi?

(Pakelia durklą)

(Liūdnai)

Mieloji, nebijok, jis pats nebijo nieko!
Jis nieko neima su savimi!
Taip, viską! viską! tau palieka –
Gyvenimą, pasaulį, – pats, deja,

(įniršęs)

Net ašaros menkos už tai neužsiprašęs!

(Kunigui, kuris įeina su tarnais)

Klausyk, jei [tu]... kada... galbūt sutiksi ją...

(Kaskart vis smarkiau)

Merginą... moterį tą gražią,

Ir jei paklaus jinaį,

Ar ne iš liūdesio miriau, tu atsakyki,

Jog linksmas ir smagus miriau aš. Būtinai.

Jog josios neprisiminiau nė sykį,

Jog kortom lošdavau, jog gerdavau ir jog

Šokt eidavau, vos muzika užgroja...

Jog kartą šokdamas...

(trenkia koja į grindis)

išsisukau sau koją.

Dėl to ir numiriau...

(Nusiduria)

KUNIGAS Bent Dievo tu bijok!

(Griebia už rankos, Gustavas stovi. Laikrodis pradedą mušti valandas)

GUSTAVAS *(galynėdamasis su mirtimi, žiūri į laikrodį)*

Grandinės žvanga jau⁸⁰... Ir muša vienuolikę!

KUNIGAS O Gustavai!

(Giedą antri gaidžiai)

GUSTAVAS Tai antras ženklas jau!

Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau!⁸¹

(Laikrodis baigia mušti, antra žvakė užgęsta)

Užgeso ir antra! Taip, sielų užsilikę,

Užges visi skausmai!..

(Ištraukia durklą ir slepia)

KUNIGAS O Dieve! Gelbėkit! Čionai, visi, čionai!

Ak, baigiasi visai... Jau nesulauks nė ryto!

Jis krito kaip auka...

GUSTAVAS *(šaltai nusijuokęs)*

Bet juk dar neparkrito!

KUNIGAS *(griebia jį už rankos)*

Nusikaltimą šį jam, Dieve, dovanok!

GUSTAVAS Nusikaltimas toks kasdien nenumatyta,

Todėl nusiramink, tačiau žinok:

Įvyko – pasmerktas – o skausmo sceną šitą

Aš pakartojau vien pamokymui tikrai.

KUNIGAS Kas tai?

GUSTAVAS Išdaiga, apgavystė, burtai.

KUNIGAS Ak, dreba kojos man, o ir širdis kažkur tai.

Vardan visų šventų! Ką reiškia visa tai?

GUSTAVAS *(žiūrėdamas į laikrodį)*

Praėjo valandos dvi, meilės, nuliūdimo,

Dabar jau valanda atėjo įspėjimo.

KUNIGAS *(nori jį pasodinti)*

Sėsk, atsigulk, meldžiu, aš nieko nematau,

Leisk apžiūrėt žaizdas...

GUSTAVAS Aš duodu žodį tau:

Tegu sau makštyse šis durklas surūdija⁸².

O žaizdos? Jų nėra, o jei yra – tai gyja.

KUNIGAS Nesuprantu, kaip Dievą kad myliu...

GUSTAVAS Tai apgavystė ar gal padūkimo vaisiai...

Yra mat ginklas toks, tiktai brangus jis baisiai,

Ir sielą galima pasiekt tokiu peiliu,

O kūno nesužeist, nes peilis tas užburtas.

Aš du kartus esu tokiu peiliu nudurtas...

(Po pertraukos, juokdamasis)

Gyvam toks ginklas – tai moters akių byla.

(Niūriai)

O mirusiam, deja, – kančia ir atgaila!

KUNIGAS Šaukiuosi Dievo aš ir jo visų šventųjų!

Ko stovi čia dabar, dairaisi taip keistai?

Lyg valkiūmi akis aptraukė – kas gi tai?

Net prisiliest baisu prie rankų tų šaltųjų.

Ką reiškia visa tai?

GUSTAVAS O apie tai vėliau.

Žinai, ko atėjau aš į pasaulį šitą?

Kada pro šias duris į vidų įėjau,

Tai tavo su vaikais šventa malda skaityta,

Kurią jūs už vėles aukojate sykiu.

KUNIGAS *(ima kryžių)*

Tiesa, užbaigsim tuoj...

(Kviečia Vaikus)

GUSTAVAS Prisipažink bent sykį –

Į pragarą tiki?

KUNIGAS Įviską aš tikiu.

Kaip liepia Kristus mums ir kaip krikščionys tiki,

Kaip mūsų motina Bažnyčia moko mus.

GUSTAVAS Ir taip, kaip kitados tikėjo bočiai, broliai?

Ak, reikia gerbt šventus, gražius atminimus –

Kam Vėlines draudi⁸³, dar švenčiamas lig šiolei?

KUNIGAS Tai senas paprotys pagoniškų laikų.

Bažnyčia liepia man ir valią taipgi duoda

Naikinti prietarus, skleist šviesą ir paguodą.

GUSTAVAS *(rodydamas į žemę)*

Maldaujame tave visi, kuriems sunku:

Grąžink mums Vėlines. Prie Visagalio kojų,

Kur sveriamas visų gyvenimas yra,

Sunkesnė keliskart ten ašara tyra,

Kuria tarnai tave numirus apraudojo

Nei melaginga, nors išspausdinta rauda,

Juodai dengti arkliai, samdyta palyda.

Jei geras ponas bus ir žmonės, jo netekę,

Jam žvakę pastatys ir prisimins sykiu,

Tai amžių tamsoje skaisčiau liepsnos ta žvakė

Nei tūkstančiai šviesų, veidmainiškai ryškių.

Ir jei atneš medaus ir pieno ąsotėlį⁸⁴

Ar miltų saujele jie kapą pabarstys,

Tai papenės geriau, o, daug geriau jie vėlę

Nei giminės dvare, puotavę tris naktis.

KUNIGAS Gana! Juk Vėlinės, tos sueigos naktinės

Bažnyčioj, dykvietėj ar kokiame rūsy,

Tos pilnos burtų apeigos laukinės,

Įrodo mums tikrai, kad liaudis dar tamsi.

Tenai istorijos bei pasakos sukurtos

Apie nakties dvasias, vaidinuoklius ir burtus.

GUSTAVAS Tai galgi dvasių nēr

(ironiškai)

pasaulyje visai?

Gal egzistuoja kaip skeletas koks jisai,

Kurį slaptingosios spyruoklės sukinėja?

Ar gal yra kaip laikrodio koksai⁸⁵,

Kurį didžiuliai svarsčiai varinėja?

(Nusijuokęs)

Kas pakabino juos – nežinote – tikiu:

Suprast spyruoklę gal jums proto ir pakaktų,

Tačiau nematote nei rankos, anei raktų!

Jei žemiška danga nukristų nuo akių,

Ne vieną gyvastį išvystumei aplinkui,

Pasaulį sukančią... Kur? Amžinybės linkui.

(įeinantiems Vaikams)

Vaikai, eikškit prie stalelio.

(Staleliui)

Ko, vėle, tu norėtumei iš jų?

BALSAS IŠ STALELIO Prašyčiau poterių trejų.

KUNIGAS *(nustebintas)* Bėk, altaristą⁸⁶ šauk... Tegu iš miego kelia,

Nes žodis tapo kūnu⁸⁷!.. Iš tiesų...

GUSTAVAS O tėve, juk tave apniko abejonės!

Stipresnis kryžius už visus šventus ir žmones, –

Kas bijo Dievo, tam ničnieko nebaisu.

KUNIGAS Vaiduokli, šmėkla, ak, sakyk, ko reikalinga...

GUSTAVAS Aš? Nieko man nereik – juk prašančių tiek daug!

(Gaudo prie žvakės drugelį)

Tai tu, drugy, čia? Na, palauk!

(Kunigui, rodydamas drugelį)

Ta knypava vabzdžių taipogi nelaiminga:

Jie nekentė šviesos, gesino, draudė ją⁸⁸,

Užtat po teismo ir prasmegs jie tamsoje.

Tuo tarpu sielos jų, kentėdamos be galo,

Nekęsdamos šviesos, į šviesą skrist privalo.

Tamsiųjų dvasių tai bausmė ir atgaila!

Žiū, tas drugys gražus – čia baltas, čia raudonas

Tai kunigaikštis ar turtingas ponas,

Plačiais sparnais tarytumei pala
Miestus ir pavietus užgožęs.
Antrasis – juodas, dideliu pilvu, –
Jis buvo knygų cenzorium kvailu,
Ir meno gėlės, jų spalvingas grožis
Pajuosdavo nuo rankų jo juodų,
Į saldumynus jis pripildavo nuodų;
Į pačią žemės gilumą nuigrūdo
Vos užsimezgusį gležnutį mokslo grūdą
Arba prakando jį dantim bjauriu...
O šitie mašalai, kur sukas apie žvakę,
Yra gauja rašeivų įvairių.
Ką ponas jiems nurodė, kur įsakė,
Ten lėkdavo visu būriu,
Tartum skėriai per javo lauką šliaužė
Ir gležną želmenį, ir brandžią varpą graužė.
Nors mirę jie galbūt ir neseniai,
Bet neverti vienos „Sveika Marijos“, –
Yra žmonių, kurie daug vertesni jos.
Tarp jų – tavi bičiuliai, mokiniai,
Kurių vaizduotė tu pažadinai skridimui,
Kuriuos tu įpūtei kankinančiam degimui.
Kokias kančias jie iškentė galias,
Iš amžinybės aš apreiškiau tau atėjęs:
Gyvenimo skausmus per tris valandėles
Aš iškentėjau vėl, kad tik tave įspėjus.
Jiems tebūnie skirta malda, šventa giesmė,
O aš nūnai vienais atsiminimais sotus.
Jau pats gyvenimas pakankama bausmė.
Aš nubaustas esu, o gal apdovanotas?
Nes jei ant žemės tu jau rojuje buvai,
Jei antrą pusę ten radai savos esybės,
Jei pakilai viršum gyvenimo tuštybės,
Jei mylimo širdy kaip lašas pražuvai,
Jo mintimis mąstei, jo oru alsavai,
Tai tapsi po mirties šešėlis tos būtybės,
Sekiosi iš paskos, netekęs pats savęs,
Kur mylimasis ves.
Jei, gyvas būdamas, Aukščiausiam tarnavai,
Dangaus džiaugsmams kartu su juo dalinsies,
O jei šėtonui artimas buvai,
Tai pragare kartu su juo kankinsies.
Bet, laimė, vergas angelo esu,
Mums ateity abiem bus linksma ir šviesu.
Tuo tarpu iš paskos tam angelui sekioju,
Tai danguje būnu, tai pragare vaitoju.
Kai prisiminusi ji atsidus giliai,
Aš prisiartinsiu, kedensiu plaukus jai,
Sumišiu su kvapu ir užvaldysiu ją,
Ir būsiu danguje!

Tačiau kada!.. Užjaus, kurie yra mylėję
Ir tas baisias kančias pavydo iškentėję!
Dar daug reikės klajoti man, deja,
Pakol ją Viešpats pasišauks į rojų, –
Tada šešėlis mano paskui ją
Vogčiom atšliauš prie Visagalio kojų⁸⁹.

(Laikrodis pradeda mušti valandas)

(Dainuoja)

Tai nuolankūs būkit maldoje,
Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
Kas dar gyvas buvo danguje,
Tas negreitai jį numiręs randa.

(Laikrodis baigia mušti, gieda gaidžiai, lempelė prie paveikslo gęsta. Gustavas išnyksta)

CHORAS Tai nuolankūs būkim maldoje,
Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
Kas dar gyvas buvo danguje,
Tas negreitai jį numiręs randa.

Iš lenkų kalbos vertė Justinas Marcinkevičius

1 Lietuva – buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių ir baltarusių gyvenamos žemės. Kuršas – buv. Kuršo hercogystės žemės, t. y. vakarinė Latvija tarp Baltijos jūros ir Dauguvos. Prūsija – buv. Rytprūsiai. Vėlinių apeigos Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pradžioje išsaugojo nemaža senovinių elementų – jų metu be kita ko buvo ruošiamos vaišės vėlėms kapinėse arba namie.

2 Poetas remiasi Simonu Grunau, apie 1510–1530 m. rašytos *Prūsų kronikos* autoriumi, kuris sakosi Prūsijoje dalyvavęs „ožio puotoje“.

3 Čia – ožio šventės žynys, plg. lenkų *koza*, *koziół* (ožka, ožys).

4 *Huslar*, *Guślarz*... (*geślarz*) – vienašakniai slaviški žodžiai, sietini su guslėmis (plg. rusų гусли), styginiu instrumentu, senovėje paplitusiu daugelyje slavų šalių. Toliau *guślarz* verčiamas žodžiu *burtininkas*.

5 Kalbama apie Karibų jūros salas: Haitį, Kubą ir t. t.

6 Burtažodžiai, čia – vėlių užkeikimai (lot. *incantatio*).

7 Hamleto žodžiai iš to paties pavadinimo Šekspyro tragedijos I veiksmo 5 scenos. Pažodžiui: „Danguje ir žemėje yra kur kas daugiau daiktų, nei mano jūsų filosofija.“

8 Čia ir aukščiau – ikikrikščioniški ir krikščioniški pomirtinio vėlių gyvenimo vaizdiniai. Viena vertus, vėlės po mirties gyvena šiame pasaulyje, viename iš keturių pagrindinių gaivalų – ore, vandenyje, ugnyje ar žemėje, joms, kaip ir gyviesiems, reikia valgyti bei gerti. Antra vertus, minima čia skaistykla vargu ar pirmą kartą baltų ir slavų religijoms žinomas vaizdinas.

9 Čia rojus – ne biblinis Edenas, bet vieta, kur po mirties gyvena sunkių nuodėmių neslegiamos vėlės.

10 Manoma, kad čia rado atgarsį senieji liaudies religiniai vaizdiniai: mirus žmogui, lieka žemėje atgailauti pusiau materialio jo vėlė, žmogaus šešėlis.

11 Paukščiai – tai pono mirti pasmerktų ar nukankintų baudžiauninkų vėlės.

12 T. y. su dvarponio įsakymu nužudytų baudžiauninkų vėlėmis; jos pasmerktos, nes baudžiauninkai mirė be išpažinties.

13 *Haidukais* (vengr. *hajdúk* – kareivis) Lietuvos ir Lenkijos valstybėje (nuo Stepono Batoro laikų) vadinta samdytus pėstininkus, vėliau – didikų asmens sargybą, paprastai vilkinčią vengrų drabužiais.

14 Tai J. V. Gėtės eilėraščio „Nepasiekiamoji“ („Die Spröde“, 1796) laisvas vertimas.

15 Vaizdas paaiškėja IV dalyje – tai savižudybės žymė.

16 Šmėklos tylėjimą vėliau poetas bandė paaiškinti III dalies IX scenoje: per Vėlines būdavo galima iššaukti ne tik mirusiųjų vėles, bet ir gyvųjų sielas, kurios skirdavosi nuo mirusiųjų tuo, jog netardavo gyviesiems nė žodžio. Tačiau IV dalyje Gustavas, miręs „žemei šitai“, kalba. Matyt, II ir IV dalių šmėklos esmę poetas sąmoningai stengėsi užmaskuoti.

17 Frazė paimta iš egzorcizmo – religinių apeigų piktosioms dvasioms išvaryti.

18 Piktos dvasios varomos ten, kur jos negali pakenkti žmogui.

19 Stula – dalis liturginės katalikų kunigo aprangos: ant kaklo kabinama juosta su išsiuvinėtais kryžiais.

20 „Aš *pakėliau* visas sudulėjusias drobulės, kuriomis karstuose dangstomi palaikai, aš išsižadėjau paguodos, kurią teikia taurus nuolankumas, vien tam, kad galėčiau nuolatos kartoti: „Ak, taip juk nėra buvę! Tūkstančiai džiaugsmų amžių amžiams sumesta į kapų duobes, o tu stovi čia vienui vienas ir juos skaičiuoji!“ Besoti! Besoti! Neatversk iki galo sudrįskusios knygos!.. Ar tau dar neužtenka sielvarto?“

Citata iš vokiečių rašytojo Žano Polio (tikroji pavardė – Žanas Polis Frydrichas Richteris, 1763–1825) knygos *Biografinės pramogos po vienos milžinės kiaušio. Pasakojimas apie vėles* (*Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine*

Geistergeschichte).

21 T. y. švenčia Vėlinės. Poetas čia lyg prieštarauja II dalies pratarnei („...apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šį paprotį... žmonės švenčia Vėlinės slaptaip koplyčiose arba tuščiuose namuose, netoli kapinių“). Nors II dalyje ir remiamasi baltarusių nacionalinėmis vėlių pagerbimo tradicijomis, tačiau apskritai šios apeigos *Vėlinėse* – A. Mickevičiaus poetinė konstrukcija.

22 Šiais žodžiais pradedami kai kurie Evangelijos skyriai.

23 T. y. į mirusiųjų šalį, šitaip jį, matyt, suprato Kunigas, prabilęs apie „mirties kelią“.

24 Su savo vaikais. II dalyje vaizduojamas ne katalikų, bet unitų dvasininkas. Kaip stačiatikių popai, taip ir unitų parochai (t. y. klebonai) turėjo teisę vesti.

25 Kaip nurodo autorius, posmas iš tikrųjų žinomas kai kuriose lenkų liaudies dainose.

26 Tai F. Šilerio eilėraščio „Jaunuolis prie upelio“ („Der Jüngling am Bache“) aštuonios baigiamosios eilutės.

27 T. y. dar toli vidurnaktis.

28 Čia ir toliau Kunigo mąstysenoje ryškus polinkis į racionalizmą, jis atstovauja tiems, kurie „Romantikoje“ tvirtina, jog „Dvasios tos gimsta už smuklės stalo, / Ten kala šnipštus kvailiausius“.

29 Kalbama apie Ž. Ž. Ruso (1712–1778) anuo metu labai populiaraus romano *Julija, arba Naujoji Eloiza* (*Julie ou la Nouvelle Héloïse*, 1761) pagrindinę heroję.

30 Verteris – J. V. Gėtės romano *Jaunojo Verterio kančios* (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1774) pagrindinis veikėjas, XIX a. pradžioje tapęs nelaimingos meilės simboliu.

31 Nors autorius nurodė, kad eilėraštis „Iš Gėtės“, iš tikrųjų tai ne J. V. Gėtės, bet trečiaeilio vokiečių poeto K. E. Raicenštaino (Reitzenstein) eilėraščio „Lota prie Verterio kapo“ („Lotte bei Werthers Grabe“) vertimas. Eilėraštis anuo metu Vokietijoje išpopuliarėjo kaip daina.

32 Krikščioniškoji etika prilygina savižudybę žmogžudystei.

33 Inscenizacinėje nuorodoje teksto pradžioje kalbama apie dvi žvakes ir lempelę prie Marijos paveikslo, vadinasi, kambaryje dega trys šviesuliai. Jie ges kas valandą, padalydami Gustavo išpažintį tris skirtingos įtampos atkarpas.

34 Bodėjimasis gyvenimu, bėgimas nuo kasdienybės – būdingas XVIII a. pabaigos bei XIX a. pradžios jaunuomenės pasaulėjautos momentas, madinga epochos liga. Ją vadino įvairiai – Anglijoje splinu (*spleen* – apmaudas), Vokietijoje – veltšmercu (*Weltschmerz* – pasaulio sielvartas), pagaliau verterizmu (pagal J. V. Gėtės romano herojų). Gustavo splino ištakos veikiau literatūrinės, vargu ar jas galėjo nulemti ano meto Lietuvos istorinė tikrovė. Kita vertus, bėgimas „nuo įgrisusios buities“ charakterizuoja ir patį Gustavą, ir jo meilę.

35 T. y. į legendinę laimės epochą.

36 Ištikus metus žaliuojanti mirta senovės Graikijoje buvo siejama su meilės kultu ir meilės deive Afrodite. Lenkijoje mirta – nekaltumo simbolis, nuotakos mirtų vainikais puošdavusios galvas (kaip Lietuvoje – rūtų).

37 Kalbama apie kipariso šaką: Italijoje ir kitur pietuose – gedulą simbolizuojantis medis, mėgstamas sodinti kapinėse.

38 Motyvas žinomas tautosakoje: lenkų liaudies legendoje plėšikas Madėjus ašaromis tol laistė savo vėzdą, kol iš jo išaugo obelis.

39 Aliuzija į savižudišką Atsiskyrėlio mirtį.

40 Dažna sentimentalizmo epochoje mylimosios dovana mylimajam.

41 Originale – ašutinė, marškiniai iš storo, šurkštaus, ašutais atausto audinio. Tokius marškinius senovėje atgailautojai ir atsiskyrėliai vilkėdavo ant pliko kūno.

42 Papročių revoliucija XVIII–XIX a. sąvartoje iškėlė jausmo teises. Tikra ir nuoširdi meilė ištekejusiai moteriai, ano meto požūriui, niekad negalinti būti nusikalstama.

43 Gustavas dėsto romantinę meilės sampratą: Dievo lėmimu dvi sielos, dar neturinčios žemiškojo įsikūnijimo, surišamos amžiams.

44 Naują Gustavo meilės sampratą Kunigas bando derinti su Evangelija: „Ką [...] Dievas sujungė, žmogus teneperskiria“ (Mt 19, 6).

45 F. Šilerio eilėraščio „Amalija“ vertimas.

46 Neaiški eilutė, nes ja kreipiamasi ne į katalikų kunigą, bet į unitų parochą.

47 A. Mickevičiaus romanso „Marilės kalnelis“ pradžia.

48 Kai kurių medžių puveliai naktį fosforizuoja.

49 „Marilės kalnelio“ refrenas.

50 T. y. Šventasis Raštas, Biblija. Amžina mirtis – amžinas pasmerkimas.

51 Klaidžiojanti vėlė negali žinoti, koks likimas jos laukia.

52 T. y. nusižudo. Krikščioniškosios religinės sistemos savižudybę laiko mirtina nuodėme.

53 Filomatų programinio šūkio „Tėvynė, mokslas ir dorybė“ parafrazė.

54 Ketureilis iš A. Mickevičiaus „Odės jaunystei“.

55 Graikų mituose Atlantas – titanas, kuris ant savo pečių laiko dangaus skliautą.

56 Minerva – Romėnų išminties deivė, mokslo globėja.

57 Čia – išminties, filosofijos žvaigždė. Platonas (428–347 m. pr. Kr.) – žymus Antikos laikų graikų filosofas.

58 T. y. siektų valdžios. Purpuro spalvos drabužius vilkėdavo valdovai.

59 Šviesa buvo visuomet laikoma gyvybės simboliu. Senovės Romoje prie palaikų rūsiuose statydavo degančias lempas, šį paprotį perėmė ir krikščionybė.

60 Parafrazuojama „Romantikos“ mintis: „Tikėjimas, jausmas sako daugiau man / Nei akys mokslinčiaus ar stiklas.“

61 Turbūt panašus veikėjas kaip senis „Romantikoje“.

62 Gustavas minėjo savo mylimosios Marijos vardą, motina savaip išaiškino sūnaus žodžius – kaip maldą Švč. Mergelei Marijai.

63 Jonvabalys.

64 Gustavas čia remiasi metempsichoze, sielų klajonių teorija, būdinga kai kurioms religijoms (ypač indų) ir filosofinėms sistemoms. Pagal šią teoriją po mirties siela įsikūnijanti kitame gyvame organizme.

65 T. y. meilės dievaitis Amūras, kurį ir senovėje, ir naujaisiais amžiais vaizduodavo sparnuotą.

66 T. y. skaityti.

67 Italų poeto Torkvato Taso(1544–1595) poemoje *Išvaduotoji Jeruzalė* pavaizduota kryžininkų kovos su mahometonais. Poemos vertimas į lenkų kalbą buvo itin populiarus iki XIX a. pr. Lenkijoje ir Lietuvoje.

68 Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Jono III Sobieskio pergalė prieš turkus prie Vienos 1683 m.

69 T. y. Habsburgų valdomų kraštų (Austrijos ir kt.) kariuomenė, lenkų sąjungininkė Vienos mūšio metu.

70 Gotfridas – „Išvaduotosios Jeruzalės“ pagrindinis herojus, krikščionių kariuomenės vadas, vėliau – Jeruzalės karalystės karalius.

71 Užuojauta žmonėms, jautrumas – dvasinės vertybės, išaukštintos Ž. Ž. Ruso ir visų sentimentalizmo epochos rašytojų. Kunigas čia operuoja XVIII a. pabaigos sąvokomis.

72 Tai lenkų liaudies daina, žinoma Mazovijoje ir Liublino apylinkėse, galimas daiktas, šiek tiek poeto parafrazuota.

73 Iškilmių proga dvaro rūmuose degdavo galybė žvakių.

74 Kalbama apie vestuvių puotą.

75 Šitokia metafora poetas kalba apie Gustavo savižudybę.

76 Abudu buvo gimę „po ta pačia žvaigžde“, vadinasi, vienmečiai, plg. žemiau: „ir amžius mūsų vienodas“.

77 Gustavo mylimoji ištekojo už turtingo ir kilmingo vyro.

78 Šitaip, pasak graikų mitologijos, dievai nubaudė karalių Midą už godumą.

79 Tachas – upė Pirėnų pusiasalyje, įtekanti į Atlanto vandenyną. Senovėje jos vagoje buvo randama aukso smilčių.

80 Kai kurių sieninių laikrodžių mechanizmai ir po šiai dienai varomi svorelių, pakabintų ant ilgokų grandinėlių. Senovėje, mušant valandas, svoreliai trakšėdami leisdavosi žemyn.

81 Ant senovės laikrodžių dažnai būdavo išrašyta visokių maksimų ir sentencijų, dažniausiai apie laiko nepastovumą ir neišvengiamą mirtį. Gustavas čia parafrazuoja lotynišką sentenciją *Hora perit, mors aderit* (Valanda praeina, mirtis ateina).

82 Vadinasi, durklas daugiau nebus vartojamas, savižudybės scena nepasikartos, Gustavo šmėkla, kasmet grįžtanti į žemę iš naujo perkentėti, ką iškentėjo, jau atliko savo priedermę.

83 Iki XVIII a. pabaigos ir katalikų, ir unitų dvasininkai nedraudė Vėlinių, atvirkščiai, patys kunigai dalyvaudavo mirusiųjų pagerbimo iškilmėse. Vėliau, Apšvietos laikotarpiu, į Vėlines imta žiūrėti kaip į prietarus, pradėta su šiomis apeigomis kovoti.

84 Medus ir pienas – ritualiniai valgiai, paliekami ant mirusiųjų kapų per Vėlines.

85 Šiuo įvaizdžiu XVIII a. naudojosi kai kurie filosofai. Jie teigė, jog Dievas sukūrė pasaulį kaip laikrodininkas laikrodį: padarė, paleido ir daugiau į jo reikalus nesikiša; po sukūrimo pasaulis pavaldus ne dieviškajai jėgai, bet fizikos dėsniams, jame nėra ir negali būti jokių stebuklingų reiškinių. Romantinei Gustavo pasaulėjautai šitoks pasaulio aiškinimas nepriimtinas.

86 Altarista – paprijos išlaikomas senas kunigas.

87 Evangelijos (Jn 1, 14) žodžiai, apibūdinantys Kristaus gimimo paslaptį.

88 Kalbama apie carinius cenzorius, galimas daiktas, apie Andrių Benediktą Klungevičių, tuo metu Vilniaus universiteto teologijos profesorių ir cenzorių, ketinusį neleisti spausdinti baladžių, nes jos, girdi, prieštaraujančios Bažnyčios mokymui.

89 Iš to galima daryti prielaidą, kad nors Gustavas ir savižudys, jo siela nepasmerkta amžinoms kančioms.

Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai, poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987, p. 419–422.